M. TVLLII CICERONIS CONSOLATIO.

Liber, quo se ipsum de filiæ morte consolatus est.

Nunc primum repertus, & in lucem editus.

BODLEIANA · BIBLIOTHECA

LONDINI,
Excudebat Henricus Middletonus
pro Gulielmo Ponsonbio.

2012

M. TVLLII
CICERONIS
CONSOLATIO.

Liber, quo se ipsum de filiæ
morte consolatus est.

Nunc primum repertus,
& in lucem editus.

LONDINI,
Excudebat Henricus Middletonus
pro Gulielmo Ponsonbio.

M. TVLLII CICE-
ronis Consolatio.

QVANQVAM *recentibus morbis medicinam adhibere vetant sapientes, nihilque aduersi hominibus accidere solet in vita, quod aut improuisum, aut inexpectatum videatur, conemur tamẽ, si qua ratione possumus, mederi nobismetipsis, & domesticæ subuenire calamitati. Si enim quoties vsuuenit, consuluimus cæteris, cur non aliquando nobis ipsis? &, si mala, quæ nec vitari, nec auerti humanis viribus possunt, pertulimus toleranter, cur non ea, si possumus, ratione leuiora faciamus? præsertim cùm ad ægritudines, & molestias depellendas eò acrius incumbere homines debeant, quò melius est, sine cura viuere, quàm curis, & angoribus oppressum, ac circumuentum, humanam conditionem satis per se miseram, aliis etiam incommodis efficere miseriorem. quid porrò præstantius, quid vtilius est, quàm cùm corpore*

 valeas

valeas, curare, vt etiam animo valere possis? siquidem corpus animi gubernaculo, animus autem ministerio corporis indiget. at neque animus eger bene gubernabit, nec affectum corpus animi rectè parebit imperio. Quamobrem prudenter à doctis & sapientibus viris & cogitatum, & factum est, qui de luctu minuendo ante nos scripserunt, quorum extant satis multa, sanè sapienter literis mandata, imprimisque à Theophrasto, Xenocrate, & Crantore, quorum libros cùm sæpe animi caussa sumpserimus in manu, admirati eorum saluberrimis præceptis refertam, & conditam eloquentiam, tum proximè legimus necessariò, casus enim erepta nobis filiæ, quam in oculis ferebamus, eximiis & virtutis, & prudentiæ laudibus præstantem, ita nos vel perculit, vel afflixit, vt ab iis opem ad leniendum & mitigandum dolorem petere coacti simus, quorum maximè doctrina, atque auctoritate antea monebamur. Itaque multa, quæ ab illis vel acutè cogitata, vel eleganter enuntiata sunt, ad dolorem nostrum abstergendum colligemus, vt, si minus cæteros in tanto mœrore delectare poterimus, quod aliàs & dicendo, & scribendo efficere conati sumus, & fortasse interdum præstitimus, saltem nobis ipsis medeamur. Sed nos etiã in hoc fortiores erimus, quàm cæteri: quibus difficile non fuit, cùm doloris expertes ipsi essent, alios consolari, & à mœrore abducere: nos autem dolore afflicti, consolationem à nobis petentes, nosmetipsos in dolore vincemus,

ac natura quandam quasi vim afferemus. quæ vtinam tanti sit, vt cæteros quoque in pari fortuna doceat aduersos casus patienter ferre: qui quò sæpius contingunt, eò propiores hominibus putandi sunt, quasique in ipsa humana natura innati atque insiti, ideoque leuius ferendi. qui enim hominem se esse agnoscit, hominisque nomen sibi vendicat, cur ea, quæ hominis maximè propria sunt, recusare, ac reiicere audeat? quod simul vt fecisset, & imprudens, & iniustus meritò haberetur. atque hic locus à Theophrasto egregiè tractatus, & perpolitus est: itémque à Xenocrate, quorum vterque eos, qui communes casus recusant, imprudentia, atque iniustitia condemnat, alter etiam diis ipsis aduersos non dubitat appellare, quod etiam grauius crimẽ est, ac vix in homine tolerabile. qui, cùm omnia Diis immortalibus accepta referre debeat, quorum ope viuit, intelligit, agit, si eorum voluntati repugnet, cum Diis, gigantum more, bellare videbitur. hæc autem peritè, vt dixi, à multis tractata sunt. Sed ego Crantorẽ sequor, cuius libri breuẽ illũ quidẽ, sed verè aureum, & (vt Panætio placuit) ad verbum ediscendũ de luctu librũ, quo acutè vniuersã doloris mediamã cõplexus est, sed humanæ naturæ incõmoda ita diligenter, & accuratè expressit, vt quasi luendorũ scelerum causa nasci homines, & in hanc lucẽ ingredi, possis agnoscere. Fac enim nasci hominẽ, & in lucẽ edi. cõtinuò sæties, non rerũ humanarũ dominũ, & gubernatorẽ exortum, sed verius miseriarum seruum

atque incommodorum, nam infantiam & pueritiam vagitus, lacryma, imbecillitas, nullus nec rationis, nec corporis vsus, dolores, moleſtiaque quamplurima amplectuntur. Adoleſcentiam ardor quidam excipit ætatis, nec prudentiæ, nec iudicii compos, rerum vtilium, ac laudabilium contemptio, voluptatis, & ſæpe turpitudinis appetitio, veri boni ignoratio, in pares ferocia, in ſuperiores ſuperbia, in infimos arrogantia. ex his contentiones, rixæ, contumeliæ, aſſiduus denique moleſtiarum concurſus exiſtit: ex rebus honeſtis contemptis infelicitas, & infamia, ex turpibus curioſe arreptis, & conquiſitis luctus, morbi, perpetuum denique ſui ipſius odium, ex cognita rerum turpium mercede conflatum. Adde inſanas pecuniarum largitiones, nullam futuri temporis curam, non inopia, non liberorum, non vxoris, non poſterorũ, non familiæ. quæ ſi quis ætatis potius vitia, quàm naturæ miſerias, velit appellare, quanquam nominis quæſtionem inducat, non tamen ipſas ab homine miſerias, atque incommoda remouebit. Nec verò audiendus erit, qui hæc ab humana natura miſeriis ſeparanda putet, quod non in natura inſita ſint, ſed vnius vel aliquorum hominum errores videantur, totius autem naturæ illa eſſe affirmet, quæ à nullo prorſus homine ſeiungi poſſint. Quaſi verò humanũ non ſit iraſci, quòd multi non iraſcãtur, aut non humanum loqui, & ſocietatem coire, quòd multi reperiantur, qui nihil difficilius faciant, quàm cum hominibus congredi, aut ſermonem

nem cum aliquo conferre. verè autem humanæ miseriæ sunt, quòd, etsi non omnes in vno, certè omnes in omnibus, & aliquæ in multis, & multæ sæpe in vno agnoscuntur. Iam, constantis ætatis quot quantæque miseriæ sint non difficile est intelligere, at difficillimum enumerare, hæc enim ex omnibus hominis ætatibus in perturbationes animi, in pericula capitis, famæ, fortunarum vna maximè incurrit. sicut enim cæterarum omnium ætatum, ad res negotiáque tum priuata, tum publica peragenda aptissima est, maximèque idonea, ita etiam vna, præ cæteris omnibus, difficultatis, miseriarúmque omnium quæ ex publica, priuatáque administratione oriuntur, particeps, & socia est. hæc priuata amicorum negotia procurat, hæc publica sustinet munera: hæc gloriam, & commodum ex rebus feliciter euenientibus, hæc ærumnas, & molestias ex aduersis experitur, huic bonorum ciuium propugnatio, huic malorum accusatio proposita est, huic inuidia, & æmulatio à bonis imminent, à malis pericula & insidiæ intenduntur: ætas nunquam sibi ipsi non infesta, nunquam pacata, semper laboriosa, semper anxia, & sollicita. quæ si non aliquos interdum vel vtilitatis, vel voluptatis fructus ex assiduo labore perciperet, seipsam profectò regere, ac tueri non posset. Sed miseriarum numerus multo maior est, magnitudo autem tanta, vt neminem à publicis procurationibus non auertere, ac deterrere possit. Illustre præbuit exemplum vniuersæ ciuita-

tis calamitas nostra, quam ex parte ciuium salute, ex defensis aris, ac focis, ex proditoribus à Reipublicæ ac Populi Romani ceruicibus depulsis contraximus. Sed nostra fuerit ærumna, ciuibus contigerit salus & quies, quam etiam vita ipsa profundenda, si opus fuisset, libentissimè redemissemus. Nihil necesse est mihi de ipso prædicare. sed tamen verissimè affirmare possum, eos demum annos me verè vixisse, quos in præclaro aliquo patriæ vel commodo, vel ornamento consumpsi. ac si longius mihi vitam producere liceret, non me alia causa ad diutius viuendum, quàm publicæ vtilitatis studium curáque adduceret: quæ vna cogitatio in homine gloriosa, & laudabilis est maximè. Nunc quæ extrema de ætatibus supereſt, quid ego de senectutis incommodis, ac miseriis loquar? quas plurimas esse, & grauissimas, & vomen ipsum, langoris calamitatis q3 plenissimum, indicat, & adspectus ipse senum hominum patefacit. Quid est enim aliud senem videre trementem, incuruum, canum, imbecillum, infirmum, quam cernere morientem viuum, aut viuentem mortuum? Ac, si nonnullis visum est, magnam esse senilis ætatis consolationem, prudentiam, vsu rerum quæsitam, quæ illius ætatis propria est, eosdem illos fateri oportet, ex eo ipso fonte manare etiam ad senes non minimum doloris, atque molestiæ. qui enim se prudentem, rerúmque agendarũ peritum agnoscit, cur non doleat, quæ optimè intelligit, præ ætatis vitio optimè etiam perficere

non

non posse, & , si patriam diligit, cur non angatur, quòd, quam consilio iuuat, opera etiam iuuare non possit? eoq; maior prudentium dolor est, quòd optimorum cõsilierum fructum nulla alia ratione percipi posse, quàm si optimè ad exitum perducantur, intelligunt. quòd, nisi vir optimus patriæque amãtissimus ad agendum accedat, prorsus insania sint futura.

De ætatibus satis mihi videor dixisse. quid iã de generibus hominum loquar, aut nunquid principes viros, & medios, & infimos. æquè miseros esse negare possum? Reges ipsi quàm miseri sint, quantoq; opere sollicitudini, timori, atq; insidiis propositi, satis ostendit Dionysius, cùm imminente capiti gladio Damocleus fortuna sua felicitatem voluit experiri. nec mirũ, cùm iis bellorũ calamitates, agrorum vastationes, populorum cades, vrbiũ exitia immineant. quæ cùm eueniunt, qui victoria potitur, aliquid & ad gloriam, & ad imperiũ semper acquirit, sed tanta præterea rerum amissio, tantúsque sumptus consequitur, vt magni cõstet victoria, ac plerunque præstiterit, nunquã arma sumpsisse. sin profligatio exercitus, aut clades aliqua contigit, nihil eo statu miserius ne cogitari quidẽ potest. siquidẽ captiuitati, inopiæ, luctui, contẽptui coniunctus est. Sed fac Regẽ esse à bellorũ impetu, & à castrorũ pulnere remotũ: sua pacatè possidẽtẽ, nulla hostiũ incursione vexatũ. num ideirco tutior, & à miseriis securior? quin immo, vt otiũ humana natura non fert, ipse sibi molestiã, ac solici-

tudinem exhibebit. Nam aut de augendis vectigalibus, aut de producendis finibus, deque vrbibus ad imperium acquirendis, aut de iungendis cum potentioribus propinquitatibus, atque amicitiis cogitabit. Qua qui animo agitat, nec à molestijs liber est, nec alios securos, ac quietos esse sinit. De Auaritia verò, maxima animarum peste, nolim hoc loco pluribus disputare: qua in desidia, atque ignauia mente quàm maximè exoritur. Eaq; erectiores animos, & altiores dignitatis gradus maximè sollicitat.

Huic generi infimum hominum genus opponitur: quod, vt nomine abiectissimum, sic re quoque omnibus calamitatibus, atque angoribus est propositum. Huic inopia, fames, contumelia, iniuria, vrbium solutio, militia incommoda, misera denique omnia perferenda sunt: eáque miserius est, quòd ceteris omnibus, cum aduersa fortuna premuntur, permulta tamen supperunt, è quibus consolationem, dolorisque lenitionem petant. At infimam plebem natura ipsa fatali quadam necessitate tam abiecta, támque imo loco collocauit, vt omnibus ærumnis subiecta, nulla propemodum ratione erigi, aut subleuari possit. Ne mediocris quidem hominum conditio miseriarum expers esse cognoscitur. Nam inter summum, & infimum interiecta, alteri paret, alteri imperat, cui si imperare posset, certè longius à miseria distaret. Sed quia neque dignitate præstat, neq; summos viribus adæquat, suo statu contenta

tenta esse cogitur. Itaque multis in ciuitate perfungitur incõmodis, non illis quidem parum Reipublicæ fructuosis, aut valde ad ferendum grauibus, atque asperis, sed quæ tamen animum sollicitent, & humanas miserias augeant. Hæc longiori oratione persequi, non est præsentis instituti, ante oculos omnia sunt, & nobis præcipuè re ipsa perspecta & cognita. Nec verò alia est fœminarum conditio. aut enim iisdem, aut parum certè diuersis & molestiis, & angoribus vexantur. nam & isdem morbis quibus viri, animi perturbationibus, mentisq; erroribus obiiciuntur. eóque miserior illarum status est, quo mollior natura & ad propulsanda incommoda, calamitatesque perferendas infirmior. eadem, quas viri, ex parentum, fratrum, sororum, affinium interitu molestias & dolores hauriunt: maritos sæpe fatuos, parum de re domestica sollicitos, pecuniam profundentes nanciscuntur. ex quo paupertas, & luctus, quibus malis eo premuntur grauius, quod non, vt homines, indagare possunt, qua maxime ratione medeantur incommodis, rebusque suis consulant.

Quantum Tullia mea ex patris exilio doloris, quantum ex maritorum erumnis, & difficultatibus luctus, molestiaque percepit? & quamuis optanda etiam minimè pauca in vita viderit: malorum tamen paucorum sensus vel doctissimis hominibus iudicantibus, ita acerbus est, vt bonis vel plurimis, & maximis æquetur, interdum etiam

tiam præferatur. Permulta præterea in hoc genere sũt, quæ reticere præstat, quàm edere. sed magna certè, vel hoc vno nomine, fœminarũ miseria est, quòd quamdiu viuunt, parere semper coguntur. aut enim innupta parentibus, & affinibus, aut nupta maritis parent, & seruiunt. sic, quo minus libere, eo magis misere, nec vnquam libere, nisi è vita profecta. ergo mortua beata censenda erunt. nec sanè video, quid aptius dici possit. Sed, vt ad nos ipsos redeamus: cui vxor contigit, is, præter communes omnium calamitates præcipuo etiam miseriæ genere premitur, quòd non solùm suis, sed etiam domesticis vxoris, & familiæ molestiis, curísque vexatur. neque enim ab ea, qui cum arctissimo matrimonij vinculo conglutinatus est, aut mẽte, aut cogitatione seiunctus esse potest. Itaque tot vexatus calamitatibus, tantísque miseriis circumclusus hominis animus, quid egregium, aut eximium suscipere, aut cogitare potest? mirũ, ni sese abiiciat, ac veluti desperatione perculsus humi iaceat. Redeo igitur ad illud, quod initio dixi, neminem esse, qui spiritum ducat, non miserum, neminem verè felicem. parúmque sapiunt ii, qui hominem luendorum scelerum caussa natum felicem, aut beatum audent nominare. nostra enim, quæ dicitur vita, mors est, nec vnquam viuit animus, nisi compage solutus corporis, liber æternitate potiatur, itaque mortẽ in beneficij loco tributam à Diis immortalibus, iis, quos maximè dilexerunt, traditum est: vt, cùm, Herodoto auctore,

ctore, Argia ſacerdos, quod optimum filiis eſſet, à Dea precata, eos reperit mortuos, mortem antè, tanquam optimam, illis eſſe conceſſam, credamus ſanè Apollini Delphico, qui exoratus à Trophonio, & Agamede, à quibus templum magnificè Apollini exadificatum Delphis erat, vt, quod eſſet optimum homini, tribueret, poſt diem tertium exanimes ſunt inuẽti. quo munere indicauit Deus, & Deus is, cui diuinationis partes à reliquis Diis ſunt relicta, mortem homini omnium rerum eſſe optimam. Itaque excutiatur iam, & euellatur funditus falſa illa multorũ opinio, malam eſſe mortem: quandoquidem, vel Deorum iudicio, nõ modò mala non eſt, ſed omnium rerum optima, & omnium munerum, quæ humano generi dari poſſunt, præſtantiſſima. præclarè. nam & miſeriarum omnium, quas viuentes pertulimus, finis eſt in morte, & vitatio futurarum, in quas progredientes in vita incurrunt. docemur enim exemplis è propagatione vitæ permultos optimos, & fortiſſimos ciues incredibiles hauſiſſe calamitates. immerentes dixerit aliquis: ergo non ſunt in miſeriis ponenda. nihil enim miſerum, quod non culpa contractũ. de hoc aliàs viderimus: ſed calamitates certè fuerunt: quarũ etiã vnica cogitatio, quæ præterualat, & effugit, non modò ſenſus, qui corpori firmius inhæret, acerbitatis habet plurimum. ex quo verè colligi poteſt, ſapienter feciſſe Thraces, qui, ſi Herodoto credimus, naſcẽtibus liberis lugere, moriẽtib. lætari ſolebãt. exitũ videlicet vitæ,

vt

vt miseriarum finem, & quietis portum, probabant: vita initium, vt ingressum ad molestias & dolores inuiti videbant. Si ergo nascimur miseri, morimur beati: quis in hanc lucem edi velit, vt miseriis opprimatur? quis non potius mori, vt beatam vitam acquirat? & si hoc nobismetipsis, vt optimum, vellemus: cur liberis, & affinibus, diuersum? an melius nobis, quàm iis, quos summè diligimus esse velimus, aut potius beatè nobis, misere ipsis & infeliciter? hoc certè nullo modo. quamobrem amanda mors semper omnibus, carissimis etiam optanda. Ac, si quibus mori praestat, quàm viuere, iis praecipue, quos ex acta cum virtute vita claros effecit, & mors, satis diuturna vita perfunctos, molestia afficere non potest. Nasci verò non intelligo, quibus expediat. nam in aerumnas miseriasq; ingredientes quid gratum, quid hilare aspicimus? quare potius non offendimur? quod primus ille nascentium infantium vagitus, & eiulatus satis declarat. tributus enim est ab optima parente natura, quae nihil inane solet efferre, ac potius iis rebus, quas efficit, admiranda semper edit vel pietatis, vel iustitiae, vel prudentiae documenta. Ex quo intelligi licet, non nasci longè optimum esse, nec in hos scopulos incidere vitae. proximum autem, si natus sis, quam primùm mori, & tanquam ex incendio effugere fortunae. Sileni quae fertur fabula, si grauioribus ludicra interdum admiscere liceat, idem certè confirmat. qui captus à Mida, missionem doctrina rede-

redemit. docuit autem Regem, nuniquàm nasci optimum esse, sed celeritatem mortis proximè accedere. idémque Euripidis testimonio, poetæ sapientissimi, comprobatur. Sed Crantor noster patri, filij mortem ægerrimè ferenti, responsum ait datum esse in Psychomantio, filio suo bene beatéque esse, utiliúsque futurum fuisse, si etiam pater pari ratione fatis concessisset. Quamobrem, si dolorum finem mors affert, si securioris & melioris initium vitæ: si futura mala auertit: si medetur præsentibus: si nos ex plurimis vel morborum, vel molestiarum, vel acerbitatum periculis educit, cur eam tantopere accusare, aut dolorem ex ea deriuare velimus, ex qua potius consolationem, ac lætitiam haurire fas esset? Nisi si, quod mortem subsequitur, nos fortasse sollicitos habet. de quo libet pauca dicere, ne hic vnius ad molestiam, doloremque alendum angulus relinquatur. qui profectò insipientibus obijciendus non est, nec in tanto argumentorum acerno, quibus mortem ipsam nobis obstringere conamur, committendum, vt hoc vno nomine minus nobis debere videatur. & quanquam hæc futuri post mortem temporis cura hominis propria non sit, sed Diis immortalibus potius relinquenda, quorum nos vel liberalitati, vel sapientiæ permittere, fas piúmque esset: qui enim nascentium curam suscipiunt, qui viuentes protegunt, alunt, tuentur, fouent, cur morientes deserant? tamen aliquid etiam modestè de iis exquirere, non est inutile. Necesse est autem,

autem, sit alterum de duobus, vt aut sensus pen-
tus omnes mors auferat, aut in alium quendam
locum ex his locis morte migretur. quòd si morte
sensus extinguitur, obitúsque noster ei somno si-
milis est, qui nonnunquam etiam, sine visis som-
niorum, placatissimam quietem affert, quid lucri
est emori? aut quod omnium temporum reperiri po-
test, quod ei tempori anteponatur, cui similis fu-
tura est perpetuitas omnis consequentis ætatis?
Sin migrationem malimus esse mortem in eas o-
ras, quas è vita profecti incolunt; quid optabilius,
quàm ad eos proficiscì, quos mortuos viuens dile-
xeris, & cum iis perpetua vita perfrui, qui, vt
nos in laude viueremus, & libenter moreremur,
suis & præceptis, & exemplis tantopere labora-
runt? mihi certè nihil videtur euenire posse gra-
tius quàm si mors aditum ad alia loca patefaciat,
ad eos venire, & cum iis esse, quos & maximè di-
lexi, & nunquam non diligere ac laudare possum.
Ad meos autem & affines, & amicos vt perue-
nero, quantopere latabor? quæ iucundior collocu-
tio, qui suauior vel congressus, vel complexus? O
vitam verè vitalem, vt ait Ennius, omnibus be-
nis, ac gaudiis circumfluentem: sed beatam etiã
mortem, quæ ad beatissimam vitam aditum
aperit. Me quidem, etsi dolore vehementer
perculsum & afflictum, his tamen monitis, &
præceptis non mediocriter alleuari sentio; itaque
neminem puto fore, quem non rationes, à nobis tã
studiosè è sapientum libris collectæ, iuuent, ac de-
lectent.

lectent. eóque magis, quò leuiores erunt aliorum dolores, quàm hic, quo nos tantopere vexati sumus. nam si amor, si pietas filiæ, si virtus, si grauitas, si constantia, si cætera, quæ vix in fœminis spectari, nedum requiri solent, consideranda sint; tanta facta iactura, grauissimè dolere debuimus. sed vincat dolorem consolatio; nec iam, quid amiserimus, sed quatenus mortalem filiam lugere deceat, cogitemus. Hoc nos in mœrore nostro; quod certè fortis est ægroti, non solùm accipere, sed etiam exquirere medicinã. At, si quis erit, quem dolor à ratione auerterit, cui non satis firma videantur ea, quæ iam dicta sunt: is se hominem esse meminerit: nihil autem humanius esse morte, vt, si mors ab ipso diuelli, atque auferri posset, diis propior habendus esset, quàm hominibus, nec omni ex parte hominis nomen ipsi congrueret, quia communis, & præcipua hominis conditione non vteretur. præterea lacrymis nihil profici, quæ si quid adiumenti afferre possent, non solùm effundendæ, sed studiosè conquirendæ viderentur. Denique, non solùm iniustè, sed etiam turpissimè agere qui immodicè doleat: turpitudo enim peior est dolore; siquidem dolor homini à natura insitus est, nihilque habet infamiæ. turpitudo autem idcirco vituperanda, quòd aliquid semper inde eorum continet, culpa contractum. at omnis immodicus dolor turpis est, & à viro alienus, quãdoquidem, vt immodicè, prætérque rationem

doleas, sponte efficis. ex quo culpa exoritur, quæ homini maxime fugienda, vitandáque est, ne cogitationibus mollissimis, quales interdum perditè amantes suscipere solent, nimium perturbemur, & effœminemur. quin potius nos ad Homerica præcepta referamus:

Corde age sis firmo nec te submitte dolori;
Namque aliquid grauius peiúsque aliquando tulisti.

Nemo videlicet suorum funera experitur, cui non aduersa multa antea cõtigerint; sta variis omni ex parte incommodis humana natura concluditur. cur igitur grauiora, vel certè æquè grauia fortiter passus, cùm maximè occalluisse, & ad dolorem nouum obduruisse deberet, despondeat animum, seq; mœrori tradat? quod etiam iniustum esse, paulò antè dicebamus. natura enim vsuram nobis vitæ dedit, tanquam pecuniæ, nulla præfinita die. quod si, cùm libet, sua repetit, ea conditione commodata, vt restituenda sint, cur accusatur? aut, cur non potius naturæ gratias agis, quòd, cùm citius potuisset, tardius repetierit, quàm, quòd aliquando repetierit, iniusta querela insequeris? certum est enim, non habitandi locum, sed commorandi diuersorium, nobis esse concessum; è quo cùm migramus, alacres tanquam ex hospitio miseriarum atque incommodorũ plenissimo, egredi debemus,

bemus, ac latissimo animo ad futuram vitam tanquam ad patriam, euolare. quòd sapientes re ipsa præstitisse memorãtur. profectò enim, si quid est, quod morientes perturbet, aut morientium affines habeat sollicitos, id totum aut ex falsa quadam opinione oritur, quòd vita huius vsum nimis vtilem, ac iucundum arbitremur, aut ex nimio in nosmetipsos amore caritatéque pronenit. Sed opinionem illam, quam rationes adeò firmæ conuellunt, libenter deponere debemus; ab hoc verò amore nimio tantò libentius abhorrere, quantò indecentius est vitæ munere perfunctos velle etiam in vita, diis inuitis, commorari, communémque omnium, qui ante nos è vita discesserunt, conditionem recusare; deinde, tanta esse mollitie, tantáque impudẽtia, vt ne in morte quidem confirmemur, ac respiscamus. Quòd si nostrorum mortem dolemus, cogitemus aliquando, moriendum ipsis fuisse; mortem autem incertam esse, nec in hominis arbitrio positam, sed è deorum voluntate pendere: quòs verò lugemus, eos quoque suorum mortem vidisse, patientérque tulisse; ideóque suo exemplo, quid nos facere velint, præcipere: denique id, quod ad consolandum maximum, ac firmissimum est, non eos nobis penitus ereptos esse, nec prorsus amissos, sed ad præfinitum temporis à nostris oculis, nostráque consuetudine remotos. itaque, cùm ad eum vitæ terminum, quem natura præscripsit, nos quoque per-

nemerimus, statim eorum consuetudinem requirabimus, & ad suauissimam vel consuetudinem, vel conuictum redibimus. Mortem suis acerbam amarámque in moriendo esse, nonnulli existimant, atque ideo fortasse perturbantur, quod me quidem, sublatis grauioribus dolendi causis, quas iam superiori disputatione reiecimus, minimè angit. ipse enim discessus animi à corpore vel cum nullo, vel certe cum modico dolore fit, & interdum sine sensu; nonnunquam etiam, si rectè sapimus, cum voluptate. Sed quidquid sit, totum hoc ita leue est, qualia sunt ea, quæ puncto temporis fiunt. nec, si mors paulò longior alicui contingat, desperandum est de deorum naturæq; benignitate, quin eo quoque tempore properantem è vita discedere foueant, atque alleuent. cuius rei in morientibus sæpissime signa minimè dubia cernuntur: cùm velut è somno, excitì, quo tempore extremum spiritum edituri sunt, ita gaudentes & alacres aspiciunt, vt libentissimè iudices è vita proficiscì. quamobrem ne hæc quidem vllam æquam doloris afferre causam possunt, qui certè comprimendus ac minuendus est, quòd, etiam si nolis, tempore tamen ipso extenuatur, & euanescit: non quòd minuendi doloris vis in ipsa die posita sit, sed quòd vsus ipse cogitatióque diuturni temporis doceat, nihil esse in morte mali, ideóque leuiter, & patienter ferendam. Sed turpe stultúmque est homini, tanta támque varia rerum cognitione

one instructo, non à se ipso potius maturè, quàm serò ab vsu, & cogitatione doloris remedia expectare: quæ tam firma sunt, vt neminem fore putem, quem non vehementer nõ iuuent solùm, sed etiam permoueant. mihi verò eò magis necessaria fuerunt, quò turpius visum esset; me, qui cæteros constantissimè consolatus essem, in meo dolore iacere; voxque illa exaudiri, & fortasse non immerito, potuisset.

Hiccine ille Cicero, cuius ob os Graij Ora obuertebant sua?

Sed nos Philosophia aduersus omnes vel temporum, vel fortunæ, vel naturæ insidias muniuit: quæ ita fortis est, vt nullius iniuriæ impetum extimescat: ita lenis & suauis, vt omnes acerbitates facilè mitiget ac molliat: ita demũ vtilis & fructuosa, vt totam se ad humanas vtilitates liberalissimè porrigat atq; explicet, nec verò secus debet. quæ enim humanarum miseriarum cumulum optimè norit, & acutissimè perspiciat, si eas patiatur manare longius, neq; homini mœrore confecto consilio præsidióque suo præsto sit: quid illo miserius? quid vita nostra laboriosius aut tetrius? aut quid prodesset, adspectum à natura ad supera erectum accepisse, vt cœlum contemplari, vt Deorum maiestatem cogitare, aut à Diis immortalibus mentem & rationem, vt vtilia cognoscere, honesta à turpibus secernere, æqua amplecti, ab iniquis absti-

uere possemus, voce denique ipsa & oratione frui, quæ nullis animantibus concessa est, quáque ceteris omnibus, quæ sub cælo sunt, viuentium naturis antecellimus? inania hæc videri possent, si tam multis ex aduerso miseriis oppressa hominis natura neque se ad cœlestia exigere, nec tantis bonis, quibus maiora esse nulla potuerunt, vti posset. sed profectò, vt contra serpentum virus pharmacorum genera multa, contra inopiæ calamitatem solertia & industria, contra turpitudinis voluptatem pudor & verecundia, sic contra doloris morsum philosophia nobis data est deorum immortalium concessu atque munere. quam vt nemo satis pro dignitate laudare queat, sic quam plurimum mentis tranquillitatem, animi moderationem, in voluptates imperium, in acerba omnia summam quandam vim ac fortitudinem illi vni acceptam referant necesse est. Neque nos aut exilio patientes, aut in honorum cursu temperantes fuissemus, aut nunc in tanto mœrore sapienter & fortiter versaremur, nisi tuo philosophiæ optimarum humanarum moderatrix, beneficio. Tu verò felix & beata, Tullia mea, si quis tibi in morte sensus est, quæ tot tantisque miseriis, quibus proposita fuisses in vita, vna morte perfuncta es: à præsentibus malis expedita, ab impendentibus erepta, & in tuto ac trãquillo quietis portu collocata. meritò tibi mortem iucundam fuisse putem, cùm vel ea bona, quibus viuenti

uenti frui licuit, animo reputas, vel mala, quæ moriens vitasti, mente, ac cogitatione complecteris. Ego autem, cùm te felicem iudicem, ac si dicere liceat, pœne oculis cernam, cur tua morte excrucier? potius lætabor, ac tibi, tanquam de re optatissima, gratulabor. cui nisi molestum est, me iam ætate confectum in tam perturbata Republica, támq; misero vitæ genere reliquisse, quid iam graue aut acerbum esse possit? Sed hoc quoque ratione ipsa leuius aliquantò efficitur, neque tu nunc, quid me perferre necesse sit, sed quàm non multò post tecum iisdem bonis vsurus sim, debes cogitare: nihil enim accidere valde graue potest iis, qui spe iam propinqua futuri boni recreantur, & aluntur. Sed nescio qui nos teneat error, aut miserabilis ignoratio veri, nõ enim tantopere bonis delectamur, quàm malis affligimur; ex quo fit, vt hæc etiam nolentes augeamus, bona autem, quæ fruendo, cogitando, gaudendo maiora efficere expediret, etiam deseramus. quod certè minimè oporteret. nam, si serio disputare volumus, cur dolores réspue aduersas refugiamus, quæ fortitudinem in nobis gignunt, & efficiũt? quæ si nulla essent, nulla profectò fortitudo agnosceretur. cur mortẽ horreamus, quæ assidua sui memoria, nos vt meliores simus, admonet? nec patitur, ad ea nos animum adiungere, quæ aliquam nomini nostro vel intemperantiæ, vel iniustitiæ notam possint inurere. Bona verò, & ea quæ probantur in vul-

gus, cur tantopere appetamus? quæ consecuti molliores plerunque ac deteriores euadimus. itaque his voluptatum lenociniis abrumpimur, vt discessum ex hac vita impendere, vix aliquando recordemur. Sapienter philosophorum princeps, & magister Plato, quæ sensus appetit, aut timet, nihil aliud esse, quàm somnia; itaque penitus contemnenda esse. malè verò vt viuentur, ad æterna properandum: quò nisi confugias, viuari nunquam posse. vt ad æterna ne properari quidem potest, nisi morte ianitore, ac duce. Quorsum hæc? vt intelligamus, non modò à dolore vacuam, quietam, opportunam, bonam denique esse mortem, sed etiam summorum atque immortalium bonorum liberalem, ac beneficam ministram. itaque Cato sic è vita discessit, vt lætaretur, causam se nactum esse moriendi. Iam nemini dubium esse potest, quin vir prudentissimus, si sua morte lætabatur, mortem etiam optimam esse agnosceret. Certè enim in re sua, quæ præsertim sensu percipiatur, nemo fallitur. quod comprobare possum Artabani Xersis patrui, viri sapientissimi, testimonio, de quo est apud Herodotum, cùm Xerses exercitus sui copias pene innumerabiles, ante se in aciem instructas intuens collacrymatus esset, neminem ex tot militibus ut centum annos superstitem futurum, illum Xersren pendisse: at tam multa sunt, támque misera, quæ viuentes perferunt, vt nemo sit, quin mori sæpissime cupi-

at:

at: cùm incidentes calamitates, & morbi vitam adeò perturbent, sollicitámque habeant, vt longissima videatur. itaque mortem perfugium esse aerumnosæ vitæ, dubitare nemo potest. nec his contentus addit etiam illud; deos immortales, cùm hominum vitam, quæ adeò misera sit, multis bonorum integumentis velarunt & operuerunt, fecisse quodammodo imidentius ne mortis suauitatem, quanta est, omni ex parte degustaremus. Amphiaraum fabulæ narrant Ioui atque Apolloni fuisse carissimum, neque tamen illum senium attigisse. ex quo quid aliud coniici potest, quàm mortis celeritatem diuinum munus, & lucrum esse maximum? itaque scitum est illud comicum:

Nam quem tuetur atque diligit Deus,
Iuuenis supremũ mortis intrat limitem.

Neminem enim, quem dilexerint Dij, patiuntur esse miserum. quare vitam eis, miseriarum plenam, adimant necesse est. quid autem contingere homini tam gratum potest, quo deũ magnopere in vita retineat? voluptas, credo, quã ex alienis siue artis, siue doctrina tractatione percipit, at doctrinæ emulationẽ, omniũ rerum molestissimã, si quæris, etiã dolorẽ parit. nõ tam enim delectamur, aliquid discentes, quã angimur, multò plura, ac maiora, quæ scire vellemus, penitus ignorãtes. Artes vero, quas tenuiores tractant, quid habent voluptatis, aut quid

non potius molestiarum, & mœroris? quanta inter eos, qui illas exercent, perfidia? quantum odium? quanta invidia? aut quis est suæ sorte contentus, & non alienæ siue industriæ, siue fortunæ, æmulator, osor, detractor? Sin ciuilem vitam quisquam appetit, & in Reipublicæ luce viuere pulchrum putat, is se exigua, ac pœne nulla honoris specie magnas comparare calamitates certò sciat. quotus enim quisque est, cui non publica administratio vel mœroris, vel iactura tantùm attulerit, quantùm verbis explicare vix queat? ac, si de toto vitæ cursu indicare verè volumus, exitium videamus. Vbi optimi Reipublicæ administratores seu verius parentes, Miltiades, Ephialtes, Cimo, Themistocles, Aristides? quantum illis fides, charitas, integritas, constantia peperit miseriæ? vt non modò honoribus, dignitate, auctoritate spoliarit, sed etiam in exilium miserit. quod contrà oportebat, viros optimos patriæque amantissimos honore affici, in oculis ferri. Scipio Africanus apud nostros optimam causſam amplexus, pancorum immoderatæ libidini repugnans, mane mortuus, in lecto est inuentus. nec abfuit suspicio, quin ab vxore, quæ Graccharum soror fuit, interfectores essent immissi. Metello autem Numedico, homine omnium clarissimo, ac præstantissimo, quid miserius? qui, ne in legem perniciosam iuraret, in exilium abire sit coactus.

fatear

fatear profectò, inter omnia exilij genera, atque omnes miseriarum cassas maximè honestam Numidici fuisse conditionem, cui probitas, integritas, in patriam charitas, calamitatis caussam intulerit, sed tamen fatendum est, grauissimam fuisse calamitatem, pelli patria, aueli à suis, bonorum direptionem, liberorum sine mœstitiam, sine erumnam videre. M. Regulum, C. Marium, L. Brutum ob liberandam patriam interfectum prætereo. nolim in iis commemorandis nimius videri, quorum exitus nemo est, quin ex libris, imaginibus, fama denique vulgari iam didicerit, quæ cùm multa maximeque grauia sint, grauissimum tamen illud debet videri, quòd homine ambitionis vinculis irretito, quique è popularibus suffragiis totus pendeat nihil vsquam infelicius reperiri potest. quantus in eo timor, quanta dubitatio, quantus conatus, quanta solicitudo? vt nullam illi à molestia vacuam esse horam, non immeritò suspicari possimus. nam, si seruientis ea est conditio, vt ex eius, cui seruit, moribus, voluntate, ingenio propriam sibi fortunam fingat, qui populo seruiet, auido, inuido, ignaro, ad mutationem proclini, &, quod caput est, ingrato, num aliquando beatus esse potexit? an potius, quoties de eius natura cogitabit, toties suam ipse calamitatem, ac fortunam conqueretur? præclarè vetus Poeta:

Aeterno

Aeterno mixtã luctu mortalibus vitam
Olim constituit diuum pater, atque hominum Rex.

Itaque quamdiu hac luce vtimur viuere quidem videmur, sed veriùs assiduè morimur, aut saltem vitã verbo retinemus, re ipsa amisimus. Equidem non video, quid in hominis vita valde optandum, aut fœlix esse possit. multos potiùs, ne in maiora, quàm quæ humana consuetudo quotidie fert, mala inciderent, mortem sibi debita opera consciuisse scio. quod tamen non iccirco dictum velim, quia probandum putem: sed, vt ex eo appareat, humana vita quàm multis vndique premiatur difficultatibus. Cleomenes Lacedæmoniorum Rex, eiúsque filius, morte vltrò appetita, præterea Theagenes Numantinus, qui, ne in hostium manus veniret, primùm suis, deinde sibi ipsi mortem attulit, quantoperè vita fugienda sit, satis videntur apertè declarasse. Ac nisi turpe videatur, homines à mulierculis, multò certè imbecillioribus, fortitudinis exempla petere, repetamus ex historiis Asdrubalis vxorem illam, quæ, Carthagine in hostium potestatem redacta, se ipsam cum tribus filiis in conflagrantis patriæ incendium immisit. Sed præter hac, quæ iam testata sunt, & illustria, fateamur sanè ingenuè, tantã esse humanæ naturæ miseriam, vt neque genus ipsum hominum, nec è toto genere singuli miseriarum expertes esse possint, quod eò magis mirandum

randum est, quòd non ijs solùm malis, quibus hominis natura assiduè affligitur, mala nostra præscripta sunt, sed ipsi nos, quantum in nobis est, miseriores quotidie reddere conamur. nullum enim aliud in toto terrarum orbe genus animantium reperias, præter vnum hominem, quod in proprium genus, atque in seipsum sæuitiam exerceat suam. meritóq; Dicæarchus in eo libro, quem de hominis interitu luculentum & eruditum conscripsit, nihil habere dubitationis putauit, quin multò plures extincti sint homines ipsa hominum sauitia, & acerbitate, quàm omni reliquo genere calamitatis. tanta est enim in permultis auaritia, tantum ambitionis, imperii, diuitiarum studium, vt explendæ cupiditatis gratia nihil sibi non licere putent. atque hoc malum non iam angustis finibus compressum videmus, sed superioribus seculis erupisse vehementer, & manasse latius. non enim certum aliquem hominum numerum, sed regna ipsa, & totas persæpe funditus sustulit ciuitates. At, si ad singulos homines quæ proxima ratio est, mentem cogitationémque conuerteris, ne in iis quidem quidquam reperies, quod valde appetere, aut approbare possis. finge enim animo quidquid homini felix, aut beatum ex opinione vulgari possit in vita contingere. congerantur diuitiæ, bona valetudo, honores, potentia, etiam voluptates accedant. cùm hæc omnia in hominem contuleris, nihil tamen tribueris stabile aut firmum,

nunc, nihil, quod non repentinum & assiduam pati mutationem possit. caduca enim & incerta sunt omnia, non in humanis consiliis, aut viribus posita, sed in fortunæ temeritate, ac temporum vicissitudine constituta. quid autem homini turpius, quàm è temporis ac fortunæ mutatione pendere, & secundo illius statu sublevari, & statu deprimi & affligi? aut lætis rerum eventis gloriari, aduersis lugere, nec lacrymis temperare posse? quid tam interest inter hominem mutámq; pecudem, si nos perinde atque illa, quibus rationem Natura denegauit, extrinsecus toti pendeamus, in nobis ipsis nihil fortitudinis, nihil firmitatis, nihil habeamus constantiæ? quamuis enim homini non mater, sed verius noverca Natura corpus fragile, infirmúmq; tradiderit, animum autem & in molestiis anxium, & in timore humilem, & ad labores mollem: plurimos tamen insenit diuinos ingenij iudiciique ignículos, quorum auxilio & cum dolore luctari & timori obsistere, labores verò omnes nullo negotio vincere, ac perferre possemus. itaque tributum diuinitus mentis ignem, & prudentiæ, non extinguere, sed sopitum fouere, atque augere debemus. Mors autem, progressis in vita longius si immineat, nihil est, cur magnopere commoneamur: quæ præsertim aut meliorem, quam quo viuentes fruimur, aut certè non deteriorem vitæ statum sit allatura. quis enim negabit, si animus omnino intereat, extincto sensu nihil esse

malis

mali: propterea que nullam iustam doloris caussam existere: at, si vigeat, corpore solutus ac liber; quid iam illa vita beatius, quid diuinius? ex quo maxima & verissima latitia ac voluptatis exoritur occasio. Itaque nihil iam restat, quò minus, optimã esse mortem verè affirmare possimus, tantúmque abesse, vt, cùm adeo dolenda sit, vt nũquam fugienda, sæpe etiam optanda videatur. atque eò magis, quo diutius in vita homo permanserit. nam, cùm iis bonis, quæ afferre vita potest, satiari cœperit, tum ab humanis molestiis secedens, in beatissimam vitam commigrabit. non enim is ego sum, qui animum simul cum homine interire putem, tantúmque mentis lumen, è diuina natura delibatũ, posse extingui, sed potius, certo tempore emẽso, ad immortalitatem redire. quid autem hominem magis deceat, quàm tam multis támque firmis rationibus nixum, virilem animum retinere, fœmineam mollitiem exuere? qui vero mortuos nimis lugent, nec humanam conditionem magno elatóque animo despicere possunt; in eos illud probri plenum verè dicetur.

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem;
Illaque virgo viri.

Multæ enim repertæ fœminæ sunt, quæ in domestico luctu singularem animi præsentiam, ac magnitudinem præstiterunt. Sed virilis fortitudo, vt libidini, sic dolori,

non

non aliter, quàm seruo domina, imperare debet; eámque coercere, ac frangere, tanquam vitiosam & imbecillam animi partem. quam si emergere patiatur, séque paulò altius efferre, non modò rationi præcurret, sed etiam victrix in animo exsultabit. quo nihil homini turpius, aut perniciosius ne excogitari quidem possit. Gorgias orator, iam ætate confectus, ac morti proximus, rogatus, num libenter moreretur: Maximè vero, inquit, nam tanquam ex putri miseráque domo lætus egredior. O virum egregium, digníque, cuius vigeat in omnium ore, ac mente sententia! quid enim potuit præclarius dicere, cùm malo, quæ viuentem pati necesse est, cogitaret, miseriarum finem, quas moriens relinquebat, adesse lætaretur? sic par est loqui hominem, qui non libidine vexetur, non voluptatis illecebris irretiatur, nullis denique pareat cupiditati, quæ summa est ratio & sapientia, humanæ necessitati imperare, non dolori cedere, non desiderio angi, nihil denique humanum extimescere.

Angamur liberorum aut affinium interitu? quid stat ut stultos imitemur, qui, quæ mutari non possunt, quæque vel nolentes opprimunt, perferre nequeunt: sanioresque, quorum tam multa exrant ad æternitatem illustria siue exempla, siue testimonia, negligamus? quid est aliud, cæcorum more ambulare, &, cùm in celebritate versari, ac Solis lumine vti possis, solitudinem

nem tamen, ac tenebras quærere? idem enim ad vos, quos æmulari satius est, quósque nobis imitandos proposuit antiquitas, nostra delabatur oratio. Mortem igitur in malis nullo modo esse ponendam, sed in præcipuis bonis numerandã, dubitaturum puto neminem. si enim à miseriis abstrahit, si in meliorem vitam inducit, si neque misera ipsa est, nec ullius particeps miseriæ, cur mala censeatur? sin hoc largitur, vt sempiternis bonis potiamur, vitámque, quam mortalem habuimus, eternã adipiscamur, quid morte beatius esse possit? itaque sapientissimos homines accepimus non modò suorum morte non perculsos, neque dolore vllo affectos, sed etiam sapissimè lætatos esse. Anaxagoræ, inter familiares suos de natura rerum disserenti, filij mortem nunciatam tradunt: nihilque aliud ab eo responsum, nisi se illum genuisse mortalem. præclara verò vox, & verè digna, quæ à tanto viro emitteretur. non enim sanè video, quid sapientius, aut constantius dici posset. an adolescentem illum esse mortuum? fracti hoc animi, nec in rebus aduersis admodum firmi signum fuisset. an angi se non sua, sed filij caussa? num igitur ignorare se fateretur, quantis è malis elapsus esset filius? an se quidem dolere, sed tamen humanum casum agnoscere? vbi ergo hominis grauitas, iudicium, sapientia? aut quid ab imperitorum turba distabit? è quibus tamen sæpe multi nec iis rebus anguntur, quæ

necessario eueniunt, nec, quò minus eueniant, cùm communes omnibus sint, laborandum vllo pacto censent. Ille verò sapiens, & verè Philosophus; quem neque improuisus nuntius perculit, nec à disputatione abduxit, sed potius vocem expressit, summa indicem fortitudinis, ac sapientiæ. vellem & hoc ipsum de pluribus ex nostris dicere liceret: quos si qua interdum fortunæ oppressit iniuria, nihil aliud iudices, quàm prostratos illos, ac penitus abiectos esse. quasi verò aliquid acciderit, quod vel ante ipsos nemini, aut, quod ipsis, si minus hoc tempore, saltem paucis pòst annis non euenturum fuerit. ac, cùm maximè animo vigere deberent, tum præcipuè non solùm præteritæ patriæque virtutis, sed etiam humanæ legis, ac penè obliuiscuntur sui. tantùm in eorum animis mollities potest, ac seruitus quædam doloris atque tristitiæ. An ego illum iudicare liberum possim, cui dolor imperat? quem repentinus casus perturbat, impellit, euertit? qui nihil præ doloris magnitudine, cogitare, nihil meditari queat? qui nihil in se ipso, in temporibus, atque in fortuna, quæ stabilitatis nihil habet, sua ponat omnia? ego verò istam non modò seruitutem, sed penè captiuitatem, & quidem miserrimam, censuerim. quid enim interest inter eum, qui vinctus ab hostibus, & carceribus conclusus, obsideatur, & eum qui dolore captus, suo prorsus careat arbitrio? at ille quidem, etsi corpore seruiat, animo

tamen

tamen liber est, nec dubitat aliquando fore, vt libertatem assequatur; qui verò dolori paret, nec valet corpore, & animo quam maxime laborat. non enim amicis frus, non Reipublicæ prodesse, non priuatas res curare, non publicis consulere potest. ita in otio, & quidem molestissimo, nec cuiquam paret, & tamen sibi non imperat. qui cùm assiduis, & maximis prematur angustijs, alterum esse necesse est, vt quamdiu in dolore versatur, semper miser sit, alterum fieri nullo modo potest, vt, nisi dolore desinat, à miserijs eximatur. Quantò sapientius Xenophon, qui, cùm sacra solemnia perageret, maioremque natu filium in prælio apud Mantineam cecidisse audiret, coronam tantùm è capite deposuit, sed in sacris peragendis constanter perstitit. vbi verò cognouit, fortiter pugnantem occidisse, coronam rursus capiti imposuit, deósque ipsos, quibus litabatur, testatus est, maiorem se ex filij virtute voluptatem, quam ex obitu molestiam cepisse. huic ego non dubitarim, quin omnia, quacunque accidere possent in vita, nullam essent perturbationem allatura. qui enim vsque eò in deorum cultu constans, & firmus esset, vt neque filij morte nunciata, ab iis auocari posset, cur eum credam filij morte lugenda à Deorum voluntate dissensurum fuisse? aut qui virtutem, filij vitæ anteferret, non sure credi possit, illum & virtutis studio incensum, & patriæ charitate im-

pulsum, omnes molestias, omnesque calamitates libentissime fuisse subiturum? sed quo tardiores qui hoc modo animati sint, hoc praeclariores viri. nihil enim ad laudem illustrius, quam in aeternam gloriam, aut in patria vtilitatem intuentem, aut saltem fortiter dolores perferentem, & tum fortuna luctantem negligere humana. quae qui nimium curant, ij laudis studium, ciuium commoda, denique omnia, quae laudabilia putantur, prorsus è mente, ac cogitatione eiicient, necesse est. neq; enim humanis curis implicitus toto animo de patriae salute, atque vtilitate cogitare, aut laudem sibi praeclaris actionibus comparare, vel egregij quidquam suscipere, ac sustinere queat. suis autem commodis, ac rationibus prospiciens, & consulens catera omittet, de seipso dies noctesque cogitabit. ita nec boni ciuis, nec boni viri fungetur officio. bonum enim virum decet, de caeterorum commodis aequè laborare, ac de suis; bonum verò ciuem sua omnia posteriora habere, patriae commoda prima & maxima ducere. à quibus neque dolore, neque vlla omnino humana uelli perturbatione debemus. Periclem narrant historiae intra quatriduum duobus filiis, eximiae indolis adolescentibus, esse orbatum, qui vsque eò fortis, ac constans in luctu fuit, vt nihil prorsus de pristino habitu cultúque deminuerit, sed eundem, quem antea, in concionibus habendis morem ritúmque seruarit; nec vnquam coronam

nam è capite deposuerit. de quo traditum est, nihil eum putasse indignius futurum, quàm si aliquod fracti animi signum mœroris caussa muliebri more edidisset. fortem sanè hominem, & magna laude æternáque memoria dignissimum, quem neque natura vis, ad nimium sæpe amorem trahens, potuerit de statu dimouere, & ad dolorem abducere, nec liberorum desiderium, quos tamen summè dilexisse dicitur, vlla ratione perturbarit. nec mirum. vera enim fortitudo inanes sollicitudines eijcit, ac depellit: opprimit cupiditates; imperat timori, nihil antè appetit forti viro indignum, nec ab vlla re vel metu, vel inconstantia repellitur. & quamuis excelsam elatámque naturam ratio ipsa, doctrinæ præceptis imbuta, confirmet, quod Periclis doctissimo homini, maximoq; ingenio præsto sine vlla dubitatione contigisse, prorsus mihi persuadeo, ipsa tamen fortitudinis radices in animo præcipuè insident. qui cum humana despicit, nec ad humilia, quasi humi depressus, vllo pacto adhæresit, facile fit, vt vberiores, & maturiores fructus ferat, cum ad eum, veluti ad agrũ optimum cultura, ratio etiam accesserit conformatioque doctrinæ. non enim, sensu omni doloris caruisse summos viros, credendum est. qualis enim nihil sentientis animi, sensúque prorsus carentis esse fortitudo potuisset? Sed dolorem sentientes, ad eum opprimendum, ac vincendum summam animi contentionem adhibebant, tan-

tumque nitebantur, vt è pugna discederent superiores, verum enim illud est, nullam animo maiorem pestem, vna remissione, posse contingere. qui si intentus est, sese ad resistendum parat, omnia sustinet pondera, omnia vel firmissima tormenta facile discutit ac depellit, at remissione enervatus, & effœminatus, ita deprimitur & vrgetur, vt se ad æquitatem nequeat extollere. Nec vero quisquam doloris impetum excipere ac fortiter perpeti posset, nisi se prius ad obsistendum comparasset; aut fortitudinem acquirere, nisi prius doloribus multis acerrime, ac fortissime restitisset. ex quo consuetudo fit, quæ callum obducit animo, nosque contra omnes vel natura, vel fortuna impetus armat. An censemus Harpagum Medum tantam fortitudinis exemplum, quantum ab Herodoto memoria mandatum est, edere potuisse, nisi prius in patientia ac fortitudinis exercitatione sæpissime versatus esset? nec sine maximo fructu, magnaque potius cu nominis sui gloria. tantum enim fortitudine, ac prudētia præstitit, vt acerbissimam iniuriam sine vllo plane doloris sensu pertulerit, & sese cumulate contra Regis immanitatem vlcisci potuerit, nam, cum eius filium Rex Astiages interfectum ad epulandū apponi iussisset, capitaque ei post cena allata ostendisset, rogans, cuius fera viscera in mensa comedisset; ille vero nihil perterritus, nec animo vlla in parte deiecto, agnosco, inquit, quid sit actū, ac

quid-

quidquid Regi placuit, mihi quoque placere pronuntio. hoc autem immaniſſimum genus iniuriam diu diſſimulauit, quoad Cyrum ex Perſia in Mediam euocare potuit; quo aduenien-te, cùm exercitus Imperator contra eum à Rege miſſus eſſet, & Regnum & Regem illi tradidit: itaque Aſtyages in Cyri poteſtatem, impietatis ſuæ pœnas daturus, redactus eſt. O factum omnium gentium ac ſæculorum memoria digniſſimum! ex quo non modò qui dolori cedunt, ad patientiam ac fortitudinem excitentur, ſed etiam Reges, quique hominibus imperant, ne quid impium, aut indecens audeant, erudiantur. nam aduerſus iniuſtitiam atque impietatẽ tantum eſt odium, tanta inuidia, vt ne ipſum quidem cœlum, aut ſydera, etiam ſi homines velint, huiuſmodi ſcelera pati ac diſſimulare poſſint. ac, ſi ſera deorum vindicta ſit, noluerunt tamen impios ipſo in facinore adeò exſultare, vt non angore conſcientiæ, fraudiſque cruciatu, tanquã domeſticis furiis, aſſiduè vexentur. tantúmque poteſt impietatis odium, vt Tyrannum extinctum, ac ſæuiſſimè excruciatum nemo miſereatur, nemo doleat. nam aduerſus hoc hominum genus, nec in vllo præterea, omnem prorſus vim, omneſque ſtimulos amittit dolor: qui ſi ratione comprimendus eſt, quòd ſupra diximus, multò etiam magis conſuetudine vincetur: cuius tanta ſunt vires, vt nõ modò perturbationes animi ſedare, ſed etiã naturæ vim afferre, eamq;

sapissimè immutare, ac penitus aliam possit efficere, cuius auxilio non modò doloris aculei, sed etiam fortunæ fulmina depelli ac contemni facilè poterunt.

Meditemur igitur, & omnino statuamus, nihil prorsus humanum esse dolendum, non mortem, quam iam optimam esse cognouimus, non egestatem, qua sapissimè maximi boni caussa à diis immortalibus tribuatur, non exilium, cùm orbis terrarum omnibus pateat, non cæteras generis eiusdem, quæ vulgi opinione grauissimis in malis numerantur. nullum enim tam graue malum apparebit, quin ex eo bonum aliquod multò maius, multòque optabilius magna deorum beneficio aliquando colligatur. Plani sunt libri Philosophorum: referta argumentis, ac rationibus pagina ferè omnes: tanta autem exemplorum copia, vt nihil possit esse cumulatius, qua cùm ita sint, quid iam re terreamur, aut cui doleri cedamus? Dion certè, qui è Platonis schola defluxit, cum eius filius in atrium è tecto delapsus interijsset, non modo non doluit, sed etiam in eo, quod tum fortè agebat, constanter perstitit. quo facto indicauit & vir sapiens, & Platonis discipulus, quid cæteros, qui sapientes haberi volunt, facere oporteat. At Trabeas pas multò fortius. siquidem filij morientis, cùm ferro traijceretur, sine vllo prorsus dolore spectator fuit. Cambyses enim iratus, & ebrius, cùm

eius

eius filium sagittis peteret, iámque pectus reclusum appareret, patrem iussit inspicere, num cor percussum esset: cui cùm pater respondisset, iam cordi sagittam esse infixam: tum Cambyses, numquid certam inquit habeo manum? at pater, nullo doloris signo dato, nec vsquam conuersa, aut commota facie, ne Apollinem quidem, inquit, certiores sagittas emissurum crediderim. Quid hunc patrem putemus facturum fuisse, si filium in pugna fortiter dimicans occubuisset, qui nullius culpæ conscium filium crudelissimè trucidari non doluerit? num credamus, filii mortem honestam, ac pro patria susceptam, tali patri futuram fuisse iucundissimam? Nec tamen dubito permultos fore, qui impium, illum, ac penè viscerum suorum carnificem vocent. Sed faciant sanè vt lubet: dum hoc mihi concedant, exemplum hoc fortitudinis ac deniçli doloris esse præclarissimum. Quod si ita est, vt infirmos animos spectata cæterorum virtus erigat, & confirmet, quem censeamus iam dolori concessurum, cùm tam multos audiat, qui seipsos in dolore superarint, quocirca, tam multa veterum exempla colligere, vereor, ne supervacaneum, aut fortasse putidum videatur. quòd si cæteris tantùm, & non nobismetipsis, scriberemus, fortasse breuiores in scribendo, in exemplis autẽ recensendis etiam parciores essemus. sed fit nescio quomodo, vt ex alio-

rum casibus ad mala nostra sananda medicinã colligamus. nobis quidem ita videtur: &, cum nostro vulneri medeamur, mirari non debebunt qui hæc in manus sument, siquid fortasse paulò expressum uberius inuenerint. illud certè propositum habemus, vtomnibus nobiscum prodesse, omnisumque dolori, quàm accuratissimè fieri possit, consolationem afferre possimus. quamobrem his enumerandis nostram valde imminui, atque allenari molestiam experimur: cæteris idem optamus, ac, si dicere liceat, etiam speramus. nam in tanta vel argumẽtorum, vel exemplorum copia, quibus se legentes pene obrui sentient, æquis se immobilem aut in dolore inexorabilem præbeat?

Desunt nonnulla.

Nec verò ignoro, nonnulla interdũ accidere, quibus ita perturbetur, & opprimatur animus, vt ne medicina refugiat. idque si vllo in casu contingit, certè, cum dolore affligimur, maxime solet euenire. quod ex eo fit, quòd eripi vel amici, vel affinis, vel filii cogitatio adeò nobis grata est, quòd illum penè ante oculos constituere videatur, vt, etiam si dolorem refricet, & lacrimas eliciat, tamen eam deponere nolimus. ac, si ad consolandum remedia suppetant, tamen nihil minus, quam consolationum verba audiamus. fallumur sanè graviter qui ita agunt: sed hunc errorem, quo magnopere de-

delectantur, sibi extorqueri nolunt. Quare suum vnicuique studium, suáque omnibus delectatio relinquatur. nonenim vereor, quin, si minus in ipso doloris æstu remedijs vtendum homines censeant, certè, cùm modicè dolor resederit, ac se paulum quasi remittere cœperit, ad extinguendas doloris reliquias monita præceptáque nostra adhibeantur. nihil autem vtilius est, quàm hæc eadem in voluptate, ac lætitia pertractare, atque in manibus habere. sic enim & legi, atque ad verbum edisci, & penitus memoriæ mandari possunt: vt, cùm in animum penitus influxerint, tum exhauriri ac prorsus elabi, non facilè queant. ita fit, vt, cùm repentè dolor inuasit, tum iis vtamur, quæ, nisi ante percepta, & cognita sint, impetu ipso doloris incurrente, plane depelli, atque excludi solent. sensimus hoc in nobis ipsis: nec parum nobis obfuit, hanc vniuersam aduersus dolorem commentationem non multò antè animo, ac mente percurrisse. quamuis enim permultos Philosophorũ libros, vel de luctu, vel de morte satis accuratè legissemus, vt Theophrasti, Xenocratis, aliorũ, quos cõmemorare nihil attinet: tamẽ hoc non ideò feceramus, quòd euenturum putaremus, vt iis ipsis in nostro mœrore vteremur. itaque neq; lectionẽ, quantùm opportuisset, accuratam, nec memoriam satis intentam adhibuimus. casu autem repentino oppressi, non prius ad libros confugere potuimus, quin antè acerbita-

tis

tis vi prosterneremur. quanquam postea tempore ipso factum est, vt dolor nec, vt antea, acrior, & mens ipsa paulò esset sedatior, & ad medicinam accipiendam magis idonea. Sed pergamus ad reliqua, quæ nec multa restant, & scitu, ac cognitione dignissima: fructu autem ipso, quem præcipuè quærimus, gratiora fortasse, & vberiora. Quid est ergo, quod aliquam nobis afferre dubitationem possit, cur nihil omnino nostrorum morte dolere debeamus? credo, si quãdo nobis in mentem venit, magnam nos ex eorum, quos amisimus, opera, ac studio vtilitatẽ percepturos fuisse. at hoc non ad amicos, aut affines, quorum dolere videmur interitu, sed ad nosmetipsos pertinebit. mercenarius igitur dolor fuerit, quiq; non ex affinitate, aut beneuolentia, sed ex vna proueniat vtilitate. quid autem flagitiosius, & indignius, quã eum, qui sic doleat, fateri oportere. cùm tantopere alicuius morte crucietur quòd aliqua vtilitate priuatus sit, si nihil ex eius vita beneficij, ac commodi se consecuturum sperauisset, nihil sibi omnino dolendũ fuisse? At videamus, non Persas, aut Scythas, sed è media ciuitate nostra clarissimos, & præstantissimos viros, ac ciues, qui non modò amicorum, cum quibus coniunctissimè vixerant, sed etiam liberorum, & quidem carissimorum, interitum ita fortiter, & constanter tulerunt, vt caussæ nihil sit, quin eos superioribus Græcis cõparare, atque etiam anteferre debeamus. atque

hoc

hoc multò magis in illis mirandum fuerit, quòd in eorum obitu se fortissimos, & constantissimos prebuerunt, qui non modò ipsis vtilissimi, si vixissent, sed pœne soli vtiles ac iucundi esse potuissent. quid enim vtilius filio? Quid iucundius vnico? at filium, & vnicum Q. Fabius, preterea Consularem, qui iam magnas res gesserat, & maiores cogitabat, amisit. neque solum non doluit, quod fortissimi animi fuit, sed etiam mortuo laudationem in foro dixit: quo nihil fortius, aut laudabilius ne ex omni quidem antiquitate recenseri potest. cuius orationem quis non admiretur insignem ingenij, iudicij, ordinis prestantia? quo modo ille vel ea, quæ dixit, sine luctu dicere, aut, quæ scripsit, sine dolore cogitare potuit? cùm præsertim hoc in illa laudatione & admirari, & obstupescere soleamus, quòd non, vt alii, de cæterorum fortitudine disputat, vt suum ipse dolorem aliorum exemplo minuat, sed in filio hærens, illius maximè virtutes, propriásque laudes, quæ vel acerbiorem efficere doloris sensum poterant, longissimo sermone persequitur. quod singularis virtutis exemplum fortasse Horatij Pulchri laudem magna ex parte diminuere videatur: quem tamen summum virum silentio preterire nefas ducimus, cùm in eo ipso, quòd filii mortem æquissimo ac fortissimo animo tulit, etiam Ioui Opt. Max. cuius ædem dicabat, gratissimum feciſſe videatur. nam Pontifex, inter solennia verbo-

rum

rum nuncupationem, postem tenens, vt filium mortuum audiuit, neque manum à poste remouit, ne sacra dirimeret, nec vultum à populo auertit, ne suum potius dolorẽ, quàm populi vtilitatem, ac salutẽ, cogitare videretur. Iam, quid L. Paulo insignius, quid illustrius? qui filios paucissimis diebus duos ita perdidit, vt nullum pene doloris paulò acrius indicium ediderit. ac potius in ea concione, quam de rebus à se gestis ad populum habuit, lætatus est, quidquid Populo Romano immineret aduersi, totum id in se ipsum à Diis immortalibus esse conuersum. Cum Sulpitio verò Gallo quis neget actum esse præclarissime? cuius innocentiam, sapientiam, militarem virtutem, etiam insignis in obitu filij fortitudo illustrauerit. quem vt nunquam lubens tacitum dimiserim, sic ad Catonem properans exsultare videtur animus, & quasi in portum ex horrida tempestate delatus, in sapientissimi viri nomine atque exemplo conquiescere. neque enim maiori mihi admirationi esse solent clarissimi hominis res gestæ, ac virtus, non solùm in luce patriæ, sed etiam in congressu hostium cognita, quàm fuit illa in filij morte, prætoris designati, in oculis omnium ciuium fortitudo declarata. Atque horum egregia in domesticis miseriis, atque ærumnis facinora qui fortiter in ciuitate nostra imitati sint, casúsque fortunæ grauissimos patientissimè tulerint, non difficile fuerit

oratione

oratione complecti. nam & Quintius Martius Rex cùm vnicum summæ pietatis, summæque virtutis filium amisisset, dolorem prudentia pernicit, & eo ipso die, quo filij rogum spectaret, curiam ingressus est, Senatúmque iussit conuenire. Crassus verò in eo prælio, quod cum Parthis commisit, occiso filio tantum abfuit, vt doleret, vt etiam exercitum increpauerit, quòd vnius militis iactura tantopere cõmoueretur, hortatúsque sit, vt patriæ virtutis memores, pro Repub. fortiter dimicarent, filij mortui vltionem sibi vni relinquerent. Sed antiquior P. Crassus, vir clarus, & consularis, P. Crassi filij mortem & vidit, & moderatissimè, tulit. Nec ab eius laude abfuit, ac fortasse Crasso præstitit, Cn. Capio, qui Capionẽ filiũ naufragio absumptũ ita non doluit, vt eum ne leuiter quidem è vultu, aut vlla corporis parte commotum è familiaribus quisquam vllo pacto senserit. Iam quid Pisones, Scæuolas, Brutos, Marcellos, Metellos, Lepidos, Aufidios enumerem? quorũ singuli pluribus amissis filiis, vel vxoribus, vel parentibus nec lugendũ existimarũt, & suã in illorũ funeribus virtutẽ, atque cõstantiã non sibi solùm, sed etiã generi, nominiq; Romano glorioſam fore putauerunt. Pudet in virorum grauissimis casibus repetendis longiori vti oratione, cùm virorum maximè peculiaris virtus sit, & in viris efflorescat ac vigeat maximè. quamobrem de fœminis potius dicendum

dam est, vt cùm eas fortissimas fuisse cognitum sit, tum pudeat viros, à mulierculis virtutis exempla petere, & ab iis ea virtute, quæ ipsorum propria esse debeat, videri aliquando superatos. nam, si verum est quod à Theophrasto alicubi proditum memoriæ mandauimus, orbem terrarum Theatrum quoddam esse magnum, diuina mente repletum: & cœlestis indicanda sapientiæ gratia tam multis vndique collucentibus ornamentis illustratum ac depictum, in eo autem medio collocatos esse homines à Deo, vt cum fortuna, dolore, morbis, egestate, casibúsque permultis assidnè luctentur, Deum verò ipsum, quantùm quisque pugnando valeat, quámque viriliter fortitudine diuinitus accepta vtatur, desuper aspectare: hoc, inquam, si verum est, dubitari profectò non potest, quin quemadmodum Populus Romanus in muneribus publicis inuisos habet gladiatores, qui omni modo vitam impetrare cupiunt, fauet iis qui contemptum eius præ se ferunt, itidem Dij immortales, si quos ex hominibus nimis anxiè de vita sollicitos, eiúsque exitum detrectantes aspiciant, iis aliquo modo succenseant, eos verò & caros habeant, & muneribus prosequantur, qui sè è vita reuocentur ipsi, vel suos reuocari videant, alacres lætique Deo pareant, nihílque propterea mali sibi accidisse iudicent. quod si fœminas præstitisse intelligimus, cur iis imbecilliores, atque infirmiores videri velim

virti

virũneq; solũ vnam aliquam è multis fœminã, sed totam gentẽ, ac nationem, vt marium virtute, sic fœminarum eximia quadam magnitudine animi præstitisse accepimus. Lacœnas enim matronas traditum est, occisis filiis vulnera inspicere consueuisse. ac si auersos vulneratos esse comperissent, lætabundas funus ducere, eósque in austa sepulchra inferre solitas esse, contra verò, quos aduersis vulneribus concisos agnoscebant, ab iis refugientes, clam sepeliendos curabant, nec vllo prorsus honore funeris prosequendos statuebant. tantũ in fœmineis quoq; animis decus poterat, & studium gloriæ. qua ex gente etiam illud ad nos præclarum dimanauit, matrẽ quandam filium, senis confossum vulneribus, intuentem nec ingemere voluisse, nec coronam è capite deponere, sed ad comites conuersam, ita locutam, Quantò pulchrius, & optabilius est, in acie victorem animam efflare, quàm in Olympio certamine parta victoria viuere? at alia filium in prælio interfectum audiens, iccirco, inquit, genueram, vt mortem pro patria fortiter occumbere non dubitaret. Quid his fœminis facias, aut, quo non honore, ac gratulatione dignas putes quæ de patriæ dignitate, deq; gloria sollicitæ, honestam mortem cuiuis saluti, ac lucro anteponerent: Age verò, num Lacœnis Romanarũ virtus inferior? par fortasse, nisi malis etiam superiorẽ appellare. quàm fortis enim, & quã magnifica illa Cornelię vox, qua Duo-

decimo iam fœtu amisso, cùm Tiberium & Caium filios interfectos spectauisset, nullo timore perculsa, nullóque dolore confecta, Nunquam, inquit, ego me non felicem dixerim, qua Gracchos pepererim. fortem verò fœminam, & cuiuis ex veteribus mentis præstantia, ac magnitudine animi conferendam. non enim dolori concessit, sed potius, cum virtute vicisset, victrix de dolore triumphum egit. Nihil iam Rutiliam miremur, quæ C. Cottam filium in exilium secuta, cùm postea reuersum in patriam amisisset, nemo eam lachrymantem post elatum funus vidit, parique fato Clodia vsa est, quæ Decium Brutum filium, consularem, mortuum superstes vidit, neque tamen eius obitum non fortiter, & patienti animo tulit. quæ virtutis non vulgaria in fœminis exempla mirari aliquis possit, qui sexus imbecillitatem, ac mollitiem cogitet. at verò, qui fortissimis genitas parentibus, & fortibus etiam auis maioribúsque prognatas recordatus fuerit, nihilo ab eis minorem vel prudentiam, vel animi magnitudinem requirat. Est ergo vlla res tanti, aut commodum vllum tam expetendum, vt, illo amisso, ne prudentiam quidem retineamus? quæ si vlla in nobis residet, nos profecto vel auita, vel patriæ virtutis admonet, nec de Pisonibus, Fabiis, Brutis, Marcellis cogitantes, quos imitemur, & à quibus ortum ducamus, immemores esse patitur. Horum enim armis

imperij

imperij fines producti sunt? horum sanguine parta ac stabilita libertas: horum denique labore, ac studio Respublica ad tantam pervenit sive bellicæ laudis sive domesticæ virtutis gloriam, quorum in vestigia pedem ponere oportet, qui laudabiliter vivere, quique honestis in actionibus exerceri volunt, nec vllo mentis errore ad nimium dolorē atque insaniam traduci. Nominauimus externos magnos, claróque viros, collegimus de nostris plurimos, quibus mortis sē, sus nō modò nō ingratus, sed etiā optatus, & iucundus accidit. Addatur, si placet, etiam Theramenes, qui veneno epoto, maxima equitate animi, ludens in morte, quod erat in poculo reliquum Critia propinauit. Ergo ille in sua morte vir clarus, & sapiens ludebat, nos in filiorum aut affinium morte lugebimus? & veterum dicta quotidie legentes, atque addiscentes, præclara ducemus, exempla repudiabimus? aut eam vitam, quæ mortem hanc consecutura est, immortalem, beatam, à miseriis omnibus vacuam, negligemus? quamuis enim nudum corpus, & exanime discedens relinquat animus, nec amplius liceat homini, qui è vita discedat, suis opibus, bonis, diuitiis perfrui.

Astante, vt ille ait, ope Barbarica,
Tectis cælatis laqueatis.

Tamen multo maioribus & bonis, & opibus, quæ nulla vetustas absumet, nulla vis eripiet,

piorum mentes assidùe potiuntur. Sed dimittamus & exempla clarorum hominum, & illarum virtutis impressam historiis memoriam: veniamus ad id, quod vnusquisque sensu percipit, quantúmque ex morte consequantur emolumenti, ac commodi, re ipsa factisque probemus. ex qua docendi, ac disputandi ratione perspicuè veritas eluceſcit, quídque hoc modo se habeat, vel illo, facile potest perspici. Si quisquam est, qui secundos in omni vita rerum exitus adipisci, & consequi possit, nihílque timeat aduersi, hunc nemo inficiari poterit, iure dicturum, si vitam sibi morte multis partibus meliorem affirmet. atqui nemo est, qui non modò miserias, atque ærumnas ab humana vita segregare, sed ne semihoram quidem felicem sibi, ac beatam polliceri possit. Metelli sibi fortunam sperant omnes: Priami Sobolem, ac Regnum exoptant alij: quasi non & Metellus tam multos nactus filios, ac nepotes, cùm maximè beatus esse posset, inuitus obierit, & Priamum non omni orbatum progenie, summóque dolore confectum, hostilis manus interemerit. His vitam si mors aliquot antè annis ademisset, è multis eos miseriis ac luctibus simul eripuisset. quos iccirco experti sunt, quia vitam diutius, quam ipsorum requirebat felicitas, produxerunt, hinc illa miserabiliter decantata:

Hæc

Hæc omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam auferri,
Iouis aram sanguine turpari.

Quæ non modò visu, sed etiam auditu acerbissima sunt, quid putamus misero Regi, qui omnia & videre, & audire, & experiri consetum est? num ei multo malum euenisset, si vitam omnino multis antè annis, quàm hæc acciderent, amisisset? Forsitan quispiam dixerit, multa, quæ viuens nactus est, bona, cito decedens, penitus reliquisset, sed à malis etiam multò grauioribus, qualia multa secula non viderunt, felicissimè liberatus esset. ex quibus omnibus, multisque alijs perspicuum est, peruertere homines ea, quæ sunt humana fundamenta felicitatis, cum vitam à morte seiungunt, aut cum miseriam cum morte connectunt. L. Crassum, ex nostra ciuitate clarissimum, & eloquentissimum virum, matura mors, quantis è molestijs quantisque incommodis eripuit? nam, quæ in patriam pietate fuit, ex iis malis, quæ mortem eius consecuta sunt, incredibilem si vixisset dolorem accepisset. flagrauit enim bello Italia, exarsit Senatus inuidia, nihil denique in ciuitate fuit, quod non eius temporis calamitatem luctumque persenserit. Nam quid fugam Octauij, quid cætera, quæ in illius discessu acciderunt, maximè luctuosa, summèque miseranda com-

memorem? quid reditum illum sanguinarium, cuius ex recordatione nemo est, qui non intimis sensibus exhorrescat? tenemus enim memoria, aut saltem ex patrum scriptis accepimus, crudelissimam omnium cædem illo tempore esse factam, trucidatos bonos viros, & ciues, incisas eorum ceruices, in Rostrisque positas, qui multorum ciuium salutem, ac dignitatem eloquentia peperissent. quàm multos ex illa Reipub. tempestate commemorare possumus, innocentissimos homines, atque optimos, vt acerbissimam calamitatem effugerent, libertatem morte quæsisse? O acerbum, ac nemini non pœnitendum Reipu. statum conditionemque viuendi! cum eos ipsos, qui Rēpub. suo labore, suóque sanguine auxerint, iuuarint, seruarint, nusquā tutos, nihílque magis, quàm propinquorū manus ac gladios, timētes, horrescentésq; videas. illorū autem, quorū ope, atq; auxilio seruatus sis, cùm horribiles, miserósq; casus spectes, nulla tamen ratione opitulari, nihílque afferre adiumenti queas. quis neget iis ipsis, qui hæc intueri cogantur, mortem esse non modò detrectandam, sed etiam optandam? qui autem, ne in horum temporum flammam incidant, mortis beneficio consecuti sint, eos verò beatissimos iure omnes existimabunt, qualem fuisse L. Crassum, nisi res ipsa probauisset, nihil esset, cur oratione persuadendum videretur. Sed hæc paulo antiquiora quàm, vt omnibus in memoriam redigi, ac cogitatione

gitatione comprehendi possint. Pompeij autem nostri familiaris casu, quid in ciuitate notius, quid illustrius? aut quid omnium oculis, ac mentibus, perspectius, & clarius? hunc, si maturè extinctus esset, nihil doloris, nihil inuasisset mali. quòd tam diu in vita mansit, ita circo factum est, vt singularis calamitatis exemplum omnibus prebuerit, cui eò luctuosior fortunæ acerbitas visa est, quò feliciore, ac secundiore fortuna in omni vita vsus erat. quis enim vniuersis ciuibus aliquando carior? quis in toga vel rebus gestis, vel honoribus, extra ordinem delatis, clarior? quis opibus, propinquitatibus, amicitiis florentior? cui nihil prorsus ad summam absolutámque felicitatem, præter honestum, ac iucundum vitæ exitum deesset. Sed videamus, quantùm in rebus humanis fortuna possit iniuria, nisi malimus ad propriam mortalis vitæ nimis asperam, miseramque conditionem omnia mala reuocare. qui enim amplissimis fortunis vsus erat; qui nihil, nisi sublime ac beatum nec cogitare, nec optare consueuerat; cui omnia vel ad vsum, vel ad voluptatem supererant, bellum cum socero suscepit; deseruit domum, profugit ex Italia; & cùm antea nihil in cæteris bellis, nisi summo consilio, prudentióque gessisset; cùm vel maximè ingenio, iudicióque excellere debuisset, sui pene oblitus est. itaque imbelles, & infirmas copias, tirones, & collectitiósque milites cum robustissimis legionibus

conferre non dubitauit: & amisso exercitu ereptisque castris turpissimè victus, in seruorum manus ver summus, & clarissimus incidit. vita verò vt miserabiliter priuatus sit, commemorare nihil est necesse: cùm eo ipso, quòd, in tam miseram fortunam delapsus, vitam citò amiserit, minus fortasse miser censeri possit, beatissimus autem obiisset, si, cùm in Repub. florebat, cùm valebat auctoritate & gratia, cùm copiis opibusque affluebat, è vita decessisset. cuius propagatio quantum illi mœroris ac luctus attulerit, non modò scribendo, sed vix etiam cogitando consequi quisquam possit. itaque hoc stabilito, & fixo, mortem sepissime beatam homini contingere, non solum, quòd nos in beatam vitam inducat, sed etiam, quòd multarum, maguarúmque miseriarum sensu liberet, & à futuris vel calamitatibus, vel doloribus abstrahat, quid iam relinquetur, cur non morte letari, ac clarorum hominum virtutem, qui nullius interitu perturbati sunt, imitari debeamus? An non optimam beatámque mortẽ iudicabat L. Brutus, cùm Tyrannum arcens, quem expulerat, vitam pro nihilo ducebat? item Decij, quo tempore, cum Latinis pro patria dimicantes, se hostium telis obiiciebant? praterea Scipio, Paulus, Marcellus, Albinus, quos vitã in acie iuuandæ patriæ caussa fortissimè profudisse memoriæ prodtum legimus. Et verò nihil fuit, quamobrem elato excelsóque animo homines vitam

non

non despicerent, vt sempiternam gloriam consequi possent. nunc cum nullo, vel certè minimo doloris sensu, quem morientes perferunt, infinitam laudem cõmutabant. hunc enim locum de exiguo, vel nullo potius dolore mortis, quem suprà perstrinximus, paulò uberius percurramus. Neque enim absurdè dixisse mihi videtur is, qui morientium mortuorũmque hominum statum, & conditionem duabus potissimum ex rebus percipi atque intelligi posse affirmauit; quarum vnam somnum statuit, alteram verò tempus illud, quod nostrũ cuiusque ortũ antecessit. & sanè ita est, vt ex omnibus opinionibus, quarum errore duci vulgus solet, cum de morte loquitur, nulla planè ad veritatem videatur esse propensior. ita enim multi vnum, vt præsentibus bonis fruantur, nec sanè cogitent, quid paucis post annis vel ipsis, vel cæteris boni aut mali possit enenire. Itaque sæpe non opinatis morbis, perturbationibus, angoribus vexantur. mortis verò, de qua potissimum cogitare debuerant, ita non reminiscuntur, vt ad se minimùm illam pertinere nec sua quidquam interesse existiment. qui, vt Panœtius Africanum dicere solitum tradit, ferociores equos domitoribus tradendos esse, vt paulatim parere, seque mitiores, ac molliores præbere incipiant. sic ipsi animi fortitudinis ac patientiæ reducendi sunt, ne, si mors imprudentes oppresserit, perterreantur, planèque cõcidant. Sed nescio quomodo voluptate,

luxúque delinita hominum consuetudo de recta maiorum via deflexit, eóque sensim delata est, vt nihil minus, quàm verum agnoscat, nec, cùm aliquid agitur, rectum id nec ne sit, magnopere cogitet. qua nulla maior pestis ac pernicies humanis rebus, valde iam labefactatis, potuit afferri. atqui, si in vllo homine, certè in his ipsis vulgare dictum & verum, & acutè cogitatum esse deprehenditur. quid enim isti aliud agunt, nisi totos dies per inertiam perdunt, atque ita viuunt, vt stertere potius, quàm vllo pacto vtuere videantur. dormiens autem vt nihil sentit, nihil agit, nihil curat, sic mortuus quid agere, quid curare, aut sentire possit, haud sanè intelligas. itaque in fabulis, quos Dij maximè adamarunt, eos, ne imminentem aliquam calamitatem sentire cogerẽtur, si vigilassent, à Diis immortalibus consopitos esse accepimus. mortem igitur, siquidem somno similis est, singulis noctibus induimus, & cùm in somno sensus sit planè nullus, nullum etiam in morte futurũ esse sensum, verissimè statuere debemus. quod vt sensu ipso planè percipitur, sic ne de altero quidem dubitari vllo pacto potest, quin, quales antè, quàm oriremur, fuimus, tales etiam mortui futuri simus. mors enim quemadmodũ ad eum, qui nondum ortus est, nihil pertinuit, sic ne ad eum quidẽ, qui mortuus est, vlla ratione pertinebit. ad morientẽ verò vel nihil, vel parum certè pertinet. siquidẽ tam angusto stratio támque bre-

mi

ui curriculo coercetur, ut nec si velit quidē, vires suas nimiùm porrigere, aut explicare possit. Quæ est igitur eorum oratio, qui tantū in morte dolorem se timere, atque expauescere dictitant? quanquam non sanè video, quo modo aliter facere possint: qui enim mortem nunquam experti sint, quam semel homo subiturus est, quo modo, bona maláne sit, verè sentire ac dijudicare possunt? Morientes aiunt cruciari, angi, distorqueri, quod in nonnullis fortasse animaduerti, atque obseruari potuit, in quo tum isti aliquid dixisse videri possent, si hoc ex ipso mortis sensu penderét, nam, si mors ipsa dolore suo corpus vsque eò cruciaret, atque angeret, vt hæc doloris edere inditia cogeretur; negari profectò non posset, quin dolorem non leuissimum mors ipsa esset allatura. Cùm verò huiusmodi cruciatus paucissimos angat, & eos maximè, qui intēperanter, flagitiosè, nefariè vixerint, nunc dubitari non potest, quin tales homines non mors, sed admissorum scelerum conscientia vexet, habeátque sollicitos, qui enim se morituros nunquā crediderint, ac ne cogitarint quidē, cùm ad ipsam mortē peruenerint, anguntur non dolore moriēdi, sed quòd è vita inuiti discedunt, in qua cùm omnia secunda feliciáque experirentur, ne secus mortuis accidat, valde vereri, ac dubitare coguntur. At bonis, qui mortem semper tanquā præsentis tempestatis portū, in ore ac sermone habuerint, quique ex huius vitæ procel-

lis,

lis, mortis beneficio, aliquando egreds sepissimè concupierint, nihil libentius aut iucundius mentione, ac nomine ipso mortis acciderit. Atque in iis etiam praestans, planéque admirandum deorum munus agnoscitur. bonos enim, & quidem plurimos, non modò cum exiguo dolore, vt optare homines vulgo solent, sed omnis planè doloris expertes ex hac vita egressos, sine vlla dubitatione reperias. ex quibus Q. Fabius Consulatum adeptus, cùm in Curia praterentes salutaret, nihil dolens, nihil molesti sentiens, immo planè gaudens, è vita discessit. atque idem contigit A. Pompeio, cùm in ede Iouis Capitolini sacra fecisset, itémque Thalna Consule, Diis immortalibus supplicanti. quid hos in ipso mortis articulo doloris expertos existimes, qui paulo antè lati viuebant, & in eo, quo moriebantur, puncto temporis, nihil lugubre testati sint, nihil flebile dixerint? Morte inquies, oppressi sunt. at sapientissimi, & optimi viri, quibus mortem, tanquam beatæ vitæ initium, dij immortales largiri voluerunt. quam eà fortasse iucundiorem ipsis fore videbant, quo minus eo tempore tantũ boni exspectauerant, ac ne sperare quidem poterant. nam, cùm mors è diuina voluntate tota pendeat, haud sanè in hominis potestate esse possit, quo potissimum die, quáque conditione mori velit. Nec verũ est quod dicitur à quibusdam, mortis eundem omnibus hominibus diem, ac terminum diuinitus

tuinitus esse constitutum: vt autem vel citius, vel serius moriamur, singulorum hominum vel intemperantia, vel negligentia cõtingere. nam, vt illud verissimum est, præfinitum esse vitæ terminũ à Deo, quem præterire, aut ex quo egredi nemini liceat, sic illud affirmare nemo possit, eundem omnibus, eademque hora vitæ finẽ impendere. quod si agnosceremus, nihil sanè esset, cur homini prudentiam, temperantiam, pietatem, tribueremus. quæ omnes planè virtutes, si hoc consequeretur, non modò inutiles, sed penitus inanes viderentur. cur enim prudẽtia, uteretur homo, cur abstinentia, cur temperantia, si eodem, quo reliqui omnes, temporis spatio vitam esset terminaturus? Vt diutius, inquis, vitã producere liceret. at, si vitæ terminus fatalis est, nec immutari quidẽ posse necesse est. Sin voluntarius, & in hominis arbitrio positus, nihil est, cur, eundem omnibus à Deo constitutum esse, quisquã affirmet. Sed de his statuat vnusquisque vt libet. quid autẽ verius sit, Deus ipse viderit; hominẽ quidem scire arbitror neminẽ. stet modò nobis illud, doloris esse nihil in morte; boni autem tantum ex ea ad homines permanare, quantum sperare multi possint, cogitatione quidẽ assequatur nemo. itaq; hoc diuinitus hominibus datũ est, vt quoties molesti aliquid experiantur, tum mortẽ exoptent, ac votis etiam conceptis sæpe implorent. quid ita? quia bonam, vtilémq; esse mortem, coguntur agnoscere, malam autem,

autem, aut acerbam esse nunquam posse, homini à natura insitum est. itaq; dolore perculsi mortē imploramus, eámque vnam, vt miseriarum malorúmque terminum, exoptamus. Admonet me locus, vt, cùm neminem ipsa morte magnopere commoueri debere probatum sit, iis præcipuè dolendum nihil esse contendam, quos mors cum laude oppetita consolari potest. satis enim diu vixisse putandi sunt, qui vitam honestè clauserunt. eosdémque è vita abeuntes non modò laus, sed etiam perpetua voluptas, delectatióque prosequitur. quæ sanè eò maior in animo exoriri, ac vigere solet, quò latior alicuius in colendo officio, vitáque honestè ducenda manauit industria. certè enim, cùm ad rectè agendum natus homo sit, ideóque mentis, & rationis munere, præ cæteris animantibus, ornatus, atque instructus, vnde potius laudem, ac voluptatem, quàm ab honestis actionibus, petat? An, vnde ortum duxerit, obliuiscatur? illè verò nec sui oblitus est, qui rectè vixit, nec iniquo animo mori potest, cùm multos relinquat suæ testes memoréſque virtutis. quanto autem gaudio exsultare credendus est illorum animus, qui corporis admistione solutus, in cœlestes ignes, sempiternásque domos, vnde exierat, reuertit? profectò enim ex diuina mente delibatos habemus animos, qui hac mole inclusi, tanquā terræ grauitate, sic ipsi nimio pondere corporis opprimuntur. vbi autem soluti corporibus ad proprias sedes euolauerunt,

runt, tum verè viuunt, nec lubidini, voluptati, dolori seruiunt, sed sui compotes, nullare anguntur, nihil requirũt, omnibus imperãt. Rectè igitur dictum est, corpus terrã esse, mentem autem, ignem de cœlo sumptum. id quod clarorum virorum acta cum virtute vita, præclareque actiones facilè testantur. quo modo enim aut omnia humana vitæ commoda contemneret, aut voluptates cunctas pro nihilo duceret, aut vitã ipsam laudis honestatísque gratia profunderet, qui nihil quidquam ad se, præter hæc ipsa mortalia, quæ manibus cõtrectat, quæ terit pedibus, pertinere cogitaret? verùm hæc non ita se habent. corpus enim è terra concretũ, tam diu terrestrium rerũ amore ducitur quoad in terrã ipsam, unde ortũ duxit, reuertatur, animus verò, qui è cœlo sumptus est, sempiternũ quiddam, & cœleste appetit, nec isdẽ, quibus corpus finibus cogitationes coercet suas, itaq; nunquã quiescere, nec verè viuere putandus est, quamdiu corpore cõclusus, innitus propemodũ mortali labe, terreníq; vinculis cohibetur. At illa quãti sunt, grauissimis vitæ laboribus liberari, in mediis doloribus, & erũnis obdormiscere, & quasi emissos è molestissima vitæ custodia, in iucundissimã, suauissimámq; domũ remigrare? huc enim pertinent quæ de piorum quiete, déque voluptate illa, qua egressi è vita perfrui dicuntur, disputari à sapientibus solent. qui cùm intelligerent, non fortuitò, aut temerè fatos, & creatos homines

unius esse, nec eadem mereri bonos, qui multis exantlatis laboribus vitam in medio dolore amisissent, & improbos, quorum in patrandis flagitiis semper est animus cogitatióque defixa, iccirco non eundem probis, & improbis vitæ terminum, nec eadem mortuis præmia statuerunt. Quamobrem recordatione potissimùm refici, ac recreari decet, qui carissimam filiam, optimèque de nobis meritam ita vixisse scimus, vt ad optimos mores, summámque prudentiam nihil posset accedere, & ita mortuam, vt in dolore, quem ex partu contraxerat, summam animi magnitudinem, summámque constantiam præstiterit, cuius mentio nobis, dolore iam, si non penitus extincto, certè magnopere leuato, non solum non acerba, sed etiam iucũda accidit. qui enim aliter debet? cùm nec ipsi quidquam acciderit mali, nec ego vllam rem, quæ tantopere cum natura congruat, & cum omnibus hominibus communicet, angi aut perturbari debeam. Quid ergo mihi restat? nihil sanè, nisi, cùm ea diuino potissimùm beneficio vitæ munere perfuncta sit, vt ad eam maximè viuendi cõditionẽ cogitationem meam mentémque referam, qua nunc ipsam perfrui credimus, ac si, quod æquum est, fateri velimus, etiam intelligimus, qua ex meditatione eò maiorem voluptatem percepturus sum, quo meliore illa nunc statu, quàm quem viuens experta est, sine vlla dubitatione perfruitur. quid enim boni non merita est, quæ nihil

vnquam

vnquam egit, ac ne cogitauit quidem mali; & iis angoribus ac malis, quæ viuēti obiecta sunt, ita patienter perfuncta sit, vt non secus de aduersis, quàm de secundis rebus, Diis immortalibus gratulari, gratiásque agere soleret? &, cùm nihil, nisi rectum, honestúmque cogitaret, tamen vna conscientia contenta, nec sua benefacta in luce collocari, nec sibi quidquam propterea laudis, aut gloriæ deberi arbitraretur. Quæ ergo ita animata fuerit, vt de se quidem minimum, de recta mente, ac de æquitate plurimùm laboraret, an non diis ipsis censemus maximè gratam, & probatam fuisse? in qua non ficta, & adumbrata, vt in multis, sed maximè solida, & expressa virtutis elucebat effigies. nam, cùm eam talem natura genuisset, vt quod pulchrum, rectúmque agnoscebat, sua sponte sequeretur; tamen eo non contenta, summa vi rationis, prudentiæque perfecerat, vt nulla re minus, quàm natura duce, egere videretur. itaque qui eius instituta, & mores paulò diligentius inspexisset, qui regundæ familiæ solertiam, qui summum in cunctis rebus ingenium, singularémque doctrinam aduertisset, haud fuisset sanè, quod aut virilem in intelligendis, iudicandísque rebus prudentiam, aut exquisitam patrisfamilias solertiam requireret. itaque quibus maximè rebus egere sæpe homines solemus, fortitudo & prudentia, hæc ita in muliere abundabant, vt sui mœroris medicinam non petere-

ret foris, sed in se ipsam spectans, ex sua semper virtute penderet. Quantò autem graviores, ac difficiliores animi morbi sunt, quàm corporis, eò magis mirandum est, talem extitisse illam, cuius fortitudini corporis mala parerent, prudentiæ verò omnes animi morbi facilè cederent, itaq; quãquam ex calamitate temporibúsque nostris molestiæ plurimum traxerit, nunquam tamen animo perculsam, aut deiectam sensimus. angebatur patris exsilio, totiúsque familiæ luctum, bonorúmque direptionem inuita videbat: sed matris tamen consilio, prudentiáque aderat; & rebus in magnum sæpè discrimen adductis, reditus spem nobis afferre nunquam dubitauit, ita, quantum ex calamitate doloris, tantundem ex filiæ suauitate, ac pietate solatij capiebamus, quod vt esset diuturnius, si commodum nostrũ, aut eam, quæ omnibus antiquissima est, liberorum charitatem cogitaremus, magnopere optare debuimus. at cùm illam corporis vinculis solutam, omnibus exsutam miseriis, & immortalitatis compotem factam, animo reputamus, non modò in dolore conquiescimus, sed etiam præcipuè lætamur. quid enim mihi accidere latius potest, quàm de immortalitate animorũ cogitanti, de filiæ simul aterna beatáque vita confidere? animos enim esse immortales, ne dubitandũ mihi quidem videtur, faciam autem non inuitus, vt sapientissimorum hominũ percurram hac de re sententiam, quando me in hunc locum deduxit

oratio,

vratio. Neque verò hæc ita disputanda censeo, vt animos iccirco non interire probari possit, quòd mortuorum corporibus vis quædam inesse veneratione digna putetur, qua significare debeat, non deleri morte animos, sed immortalium animorum veluti sepulchra quædam, mortalia corpora fuisse. quasi non & maiora, & firmiora multa suppetant, quibus planum fieri possit, qui animos simul cum corporibus interire contendat, eum contra rationem, nulla nixum ratione, pugnare. quòd si auctoritas quærenda sit, quem grauiorem nominare auctorem possum, quàm eum, quem Apollo ipse sapientissimum omnium pronunciauit? cuius testimonium tale fuit, vt diuinos esse hominum animos, & eos, corpore solutos, in cœlum remigrare, vnde prius venissent, in omni sermone asseueraret. in quo cum Philosophis illis consensit, quos quondam Italicos nominauit antiquitas, maximèque nobiles iudicauit. quorum semper constans fuit opinio, demitti animos è cœlo, diuinæ mentis eos esse non solùm minus, sed etiam partem præcipuam, ac propriam. quòd si secus esse quisquam putet; haud sanè facilè, quid multis, & firmissimis in hanc sententiam argumentis respondere possit, inueniet. Sit enim planè cognosci ac sensu ipso diiudicari potest: summam esse penèque incredibilem in animis celeritatem, ac festinationem, cuius ope, quæ

corpus non modo certo mensium, sed vix etiam annorum spatio perficere, atque exsequi posset, ea ipsi non modò semel puncto temporis percurrere, sed etiam sæpius excogitare, & repetere facillimè queant. quod si mirum videtur, cur non admirabilius censeatur, meminisse animũ tum multa, innumerabilibus antè sæculis gesta: quæ futura sunt, cogitando prospicere, ac non modò præsentia, sed etiam præterita, & futura, veluti Deum, omnia complecti, ac sub oculos subiicere conari? quis dubitet, cùm hæc intelligat, eademque in se ipso agnoscat, diuinum esse animum, nec, si diuina æterna sunt, ipsum esse mortalem? cùm præsertim duabus ex rebus, quæ præcipuè in animo sunt, illius æterna natura facilè intelligi ac deprehendi possit. hæc autem sunt, motus, qui in eo præcipuus est, principium, ac perpetuitas. cùm enim ex seipso moueatur, nec aliunde, vt cætera, principium motus mutuetur, summa autem in eo, quamdiu in corpore est, perpetuitas motus appareat: quippe quæ etiã in dormientibus agnoscatur, & vigeat: iccirco dubitari nullo modo potest, quin diuinus sit, & sempiternus futurus. & sanè ita esse ratio vincit, & verum probat exitus. Dei enim imago quædam animus est, ex ipso Deo delibata, ac profecta. quòd si Deus immortalitate fruitur, cur eam partẽ, quã ex seipso sumpsit, mortalem esse velit? quin hoc ipso singularem, & eximiam diuinam esse vim indicandum putauit, quòd non

solùm

solum ipse immortalis sit, sed etiam, quos velit, suæ naturæ compotes, & plane immortales efficiat. Corpus autem voluit esse mortale, nec immeritò. cùm è terra, cuius mutationi subiecta natura est, initium duxerit, & in eam ipsum, vita cursu confecto, abire debeat. Sed animus profectus à Deo, cœlum ipsum appetit: nam in eum locum, vnde discessit, semper optat redire. terra autem si cui appetenda, corpori soli est. at verò animis æterna cœli sedes quærenda, eáque propria illorum patria: siquidem animorum nulla in terris origo inueniri potest. nihil enim est in animis mixtum atque concretum, aut quod ex terra natũ, atque factum esse videatur, nihil ne aut humidum quidem, aut stabile, aut igneum. his enim in naturis nihil est, quod vim memoriæ, mentis, cogitationis habeat: quod & præterita teneat, & futura prænideat, & complecti possit præsentia. quæ sola diuina sunt, nec inuenietur vnquam, vnde ad hominem venire possint, nisi à Deo. singularis est igitur quædam natura, atque vis animi seiuncta ab his vsitatis notísque naturis. Ita quidquid est illud, quod sapit, quod vult, quod viget, cœleste & diuinum est, ob eámque rem æternum sit, necesse est, nec verò Deus ipse, qui intelligitur à nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quædam & libera, segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens, & mouens, ipsáque prædita motu sempiterno.

itaque eandem æternitatem animis quoque nostris, ex se ipsa exortis, impartiuit. quorum excogitationibus atque operibus nihil aliud, nisi diuinos esse illos, & sempiternos, colligere possumus. nam si ædificiorum magnitudinem atque ornatum, si monumenta literarum, si pecuniæ vim infinitam in res maximè stabiles, & admirandas effusam, si plurimarum maximarúmque rerum adeptionem cogitare voluerimus, profectò intelligemus, hæc nunquam facturum fuisse hominem, nisi diuturnitatem temporis, ipsamq́ æternitatem plurimùm ad se pertinere existimaret. Iam, ipsa gloriæ cupiditas, honorũ sitis, opum ac diuitiarum assidua procuratio, quid aliud indicat, nisi cogitare hominem in posterum, nec eodem vescendi viuendíque studio, quo cæteras animantes duci videmus, humanum animum detineri. Sed hæc abiectiora, atque humiliora, nec vllis, nisi sanè angustis naturæ terminis, circumscripta. Quid illa imprimis grauia, atq́ præstantia, nec vlli planè in terris degenti, nisi soli homini, tributa? cantẽplatorẽ esse ipsum cœli, rerúmque cœlestium: frui magnarum, obscurissimarúmq́ rerum scientia, quæ vel ad excolendos ad integritatem, atque innocentiam mores, vel ad comparandam Solis, astrorúmque cognitionem, vel ad exercendam in abditis, obscurísq́ rebus memoriã, mentémq́ pertineant. nonne hæc ipsa tanta, ac talia, diuinũ esse animum ostendunt, nec illius naturã aliunde,

unde, quàm è cœlo, delibatam ac deductam? An censemus, si vnà cum corporibus animi interirent, aut sapientissimos homines tam æquo animo mori posse, aut tam iniquo planéque inuito stultos & fatuos? Socratem ferunt, morti proximum, de piorum immortalitate, beatáque, vita quæ mortem consequitur, disputauisse, itaque læto, ac libenti animo letale illud poculum hausisse, quasi non ad mortem, sed ad regnum atque imperium vocaretur. At verò, quorum animus in terra defixus hæret: qui nihil, nisi mortale, terrenúmque, cogitant, eos planè repugnantes atque inuitos è vita discedere videmus, nec immerito. cùm animorum æternitatem propius iam intuentes, crucientur mirum in modum, quasi flagitiosè actam vitam pœna etiam sit immortalis consecutura. Atque illud etiam (ô stultum hominem dixerit aliquis & naturæ suæ penitus ignarum) nemini obscurum esse potest, ex ipsis etiam sacris cœremoniisque maiorum æternam hominis vitam facilè cognosci, atque intelligi posse. neq; enim illi aut mortuos tanto honore coluissent, aut tā multas támq; varias sepulchrorum cœremonias posteris tradidissent, nisi cognitum perspectúmque habuissent, vigere animum in morte, nec, quanquam corpus occidat, hominem ipsum penitus euanescere. itaque statuisse videntur, mortem ipsam non esse humanæ vitæ confectricem, nec ex ea sequi interitum: sed potius ad aliam multò feliciorem vitam iis, qui

rectè vixissent, ducem optimam solere existere. quicunque enim conuenienter naturæ vixerint, nec illam secuti sint malæ consuetudinis corruptelam, quæ diuinitus datos igniculos extinguit vitiáque gignit, & confirmat omnia, eos & viuentes gloria, & è vita excedentes præmiis prosequi oportet. id enim non solùm rationi consentaneum, sed etiam vetissimum atque æquissimum est. cui autem æquitatis antiquior cura, quàm Deo? itaq; cùm homo solus ex omni propemodũ genere nactus sit aliquã notitiã Dei, nisi vitæ iniquitate Deo iniquus atq; inuisus euaserit, ad Deũ certè euolabit. idq; æternitatis humanæ vel maximũ, ac firmissimum argumentũ est. solum hominem diuinæ voluntatis participem, conscióque existere: vt quanquam agrestibus siluestribúsque in locis natus sit, tamen, ipsa docente natura, & esse Deum, & colendum ac verendum esse, dubitare non possit. O rem dignam, in qua non modò homines, sed ipsas etiam pecudes obstupescere, ac, si fieri possit, etiam erubescere oporteat: cognatum esse hominem Deo: nullum aliud in terris animal, nisi hominem solum, Dei cognitione imbutum esse: nec quidquam esse aliud, quod animo è diuina mente hausto, preditum sit: tantámque inesse homini cæcitatem, atque socordiam, vt diuinæ cognationis immemor, auersetur migrationem ad Deum? nec enim aliud esse mors, quàm migratio ad cœlestes superásque

que ſedes, exiſtimanda eſt. nec id ſolùm ratione quadam æquitati, veritatíque conſentanea, ſed etiam ſapientiſſimorum hominũ maximè firmo, ſtabilíque conſenſu. Atqui eum, qui hoc pacto viuere, ac pœnè à ſeipſo diſſentire velit, meminiſſe certè oportuit, terram ipſam, omniáque, quæ ſub cœlo ſunt, diuina voluntate regi, propterea áque quiddã nobis, quod obſeruandũ & addiſcendũ videatur, præſcribere. quis ergo terrã ipſam, aut quotannis feracem, aut ſemper optimas fruges, & nunquam malas inutiléſque herbas edentem efferentémque vidit? quis animalia ſemper vberes fœtus edidiſſe, nunquam ſterilitatem paſſa eſſe, recordabitur? quòd ſi hæc ipſa ſecus ſe habent, nihilque in rebus humanis perpetuo firmum, eiuſdémque naturæ optare licet: cur, quam in omnibus & rebus, & animantibus viciſſitudinem, cernimus, eam ab homine ſeiungamus? qui ſi multos annos feliciter vixerit, ſi ſobolem, honores, opes aſſecutus, diu tantis bonis frui potuerit, præclarè ſecum eſſe actum verè dixerit. Sed aduerſi tamen aliquid ſubeundum perferendúmque relinquetur: demum oppetenda mors erit, quæ eò lenior eſſe debet, quòd omnibus communis eſt, nec cuiquam ſingularis, aut præcipua. Sed hoc quoque gratior, quòd nos à multis erroribus abſtrahit, quibus, quoad viuimus, in tanta opinionum varietate aſſiduáque veri inquiſitione perturbari ſæpe ſolemus, & ad ipſam cer-

nendam fruendámque veritatem incundè tra-
ducit. quo nihil beatius homini posse contingere,
satis, vt arbitror, ex eo suspicari possumus, quòd
innata est homini cupiditas scientia: eius au-
tem præstantia non sanè video, qua alia in re,
nisi in perfecta veritatis cognitione posita sit. ex
quo fit, vt veritatis cognitionẽ assecuti, perfe-
cta, absolutáq; scientia potiamur. veréque dici
potest, qui veritatẽ intueatur, sensúque percipi-
at, eum voti sui compotẽ, veréque beatum esse.
quòd si beata vita quærenda nobis est, nec quid-
quam fugiendum magis, quàm ne miseriarum
grauitate premamur: quid illo homine stultius,
aut stolidius reperiri potest, qui caterorum mor-
te ita angatur, vt beata vita oblitus, miserã atq;
infelicẽ cõsectetur? profectò enim ita se res ha-
bet, vt, nisi mortis, dolorísq; timore liberatus sit,
etiã si multas cognitas perceptásq; virtutes ha-
beat, rectúmq;, & æquũ omni plane vtilitati an-
teponat, beatus tamẽ esse nemo possit. quid enim
aliud dolor est, nisi cruciatus animi, isque perpe-
tuus? quid aliud timor, nisi assiduus inuisarũ, ac
molestarum rerũ metus? at quo modo felix, aut
beatus esse poterit, qui assiduo cruciatu, metú-
que vrgebitur? Quin eo miserior, atque infelici-
or existimari debet, quòd non solùm sibi ipsi
molestiam miseriámque comparabit, sed in cã-
terorum etiam sermonem, ac vituperationem
incurret. nihil enim nimio dolore deformius, ni-
hil à viro alienius, & si corporis prauitatibus

vitupe-

vituperatio proposita est, vitiis ipsis, quibus laborat animus, nihil turpitudinis, nihil invetur infamiæ? Illa verò & graviora sunt, & maiori animadversione vindicanda, quò nobiliorem, quam corpus est, sedem, nempe animum ipsum, occupauerunt. quòd si turpis dolor nimius, & vituperatione dignus, certè illud consequetur, vt, qui nimio dolori seipsum tradat, ne laude quidem vlla dignus censeatur. est enim series quædam maximè veritati consentanea, vt sententiarum, sic rerum; & quemadmodum in sermone disputationéque nostra nectitur aliud ex alio, ita qui se vna aliqua vel deformitate, vel turpitudine implicari patitur, multis statim miseriis ac deformitatibus opprimetur. Nec verò credi velim; me, quia dolori nimio repugnem, iccirco dolorem omni ex parte improbare, omnésque illius ex animo fibras euellendas existimare. est enim, quatenus homo doleat, &, (quod prudenter à Crantore dictum est,) siue secetur pars aliqua corporis, siue auellatur, sensus tamen adesse debet. istuc enim, nihil dolere, fieri non potest, quin quemadmodum feritatem corporis quandam, sic animi stuporem maximum indicet.

Sed nimirum illud est, quod improbamus, dolori nos ipsos ita tradere, vt in aliam fortasse graviorem ex alia parte vituperationem incidamus. nam quemadmodum qui nihil prorsus

doleat

doleat, desciscere videatur ab hominis natura, qua morte percussa dolorem ac luctum aliquo modo indicare cogitur; ita, qui dolori nimis indulgeat, humanae naturae penitus obsuisci, communemque omnium conditionem recusare iudicabitur. quibus rebus intelligitur, grauiter peccare homines, cùm vel ea, quae omnibus perferenda subeundáque sunt, detrectare audent, uel, quid ipsos in vita deceat, quaeque sequi, aut refugere debeant, non cernunt satis, quod proprium prudentiae munus est: quam humanarum actionum moderatricem a Diis immortalibus esse constitutam, inficiari nemo potest. at qui huic tam praeclaro, diuinóque muneri plane obsistit qui immio dolore ducitur, non modò enim se ipsum sine vllo fructu lacrymis, ac tristitia tradit, sed etiam omni plane consilio, ac iudicio uacat: vbi enim ratio, si se dolore auferri sinat? vbi constantia, si sibi ipse repugnet, & in moerore iaceat? vbi denique humanitas, si se hominem esse obliti us, nihil sibi cum morte commune esse contendat? Iam verò illud stultissimum, existimare, quae ceteri homines libenti animo subeant, iis se non esse obstrictum. quid enim? an ignorare quisquam potest, quanta inter homines cognatio sit, quantáque similitudo? etenim, nisi hoc verum fateremur, causa nihil esset, cur homo hominem consilio, re, gratia iuuaret; ab hostium impetu, ac lesione defenderet, quod contrà videmus accidere, vt qui ab his actionibus

ctionibus auertat animum, non modò in vulgus improbetur, sed etiam inhumanitatis, ac feritatis accusetur. certè enim non è marmore sculpti, aut è robore dolati sumus: est in nobis quiddam, quod pietate, misericordiáque moueatur, nec extingui sinat illam, qua Diis proximi sumus, iuuandi, ac benefaciendi volũtatem. itaque insitum homini, atque innatum videtur, vt, quoties alium hominem quamuis alienum, premi calamitate atque aerũna videat, crucietur animo, nec, si facultas suppetat, dimittendã putet illius subleuandi occasionem. quam enim ipse, si eo loco esset, benignitatem sibi impartiri optaret, ea vt in alium vtatur, natura tacita quadam voce monere, ac præcipere videtur. quæ igitur sibi euenire posse dubitet, ea si contingant, cur angi ac perturbari velit? aut, cur non potius humana illa esse, & omnibus hominibus proclinia, fateatur? quantò rectius ille, qui hominem se agnoscit, nihilque humani à se alienum putat? itaque cùm hanc ex animis nostris opinionem, mala omnia non esse humana, veluti immitem quandam, & immanem belluam, extraxerimus, profectò minus miserè, minúsque sollicitè viuemus. relinquetur enim illa cogitatio, quæcunque accidant, fortiter ferenda esse, nihilque posse homini euenire, quo funditus prosternatur. idque ita erit, si nobismetipsis non assentabimur, sed veritatem, qua nihil præclarius, præstabilius, vberius esse potest,

toto

toto pectore amplectemur. hæc enim illa est, quæ assecuti, meliores multò efficimur, & ad perferenda incommoda, præclaráque pergenda alacriores. cùm nihil, nisi quod rectum, & æquum est, laudabile arbitramur, nihilque aliud, nisi egregia illa, ex quibus vera gloria nascitur, expetimus. Ac mihi videor nimis etiam nunc angustè, atque exiliter agere. qui enim latior obiici campus queat, in quo fidentiùs, atque alacriùs exsultare possit oratio? sed faciam impudenter, si medicinam deserens animorum, quam ex omnibus maximè vtilem esse intellego, ad meam vnius delectationem sermonem omnem, mentémque conuertam. Dolorem igitur nimis acrem ac diuturnum fugiendum diximus. & quidem probabiliter; cùm ex eo mala multa, maximéque grauia soleant exoriri: contrà verò nihil boni. neque enim dolor ex illis rebus est, in quibus vel ad probandum, vel ad vituperandum, multa & magna contrariarum rationum paria momenta agnoscantur. hoc enim si accideret, agerem verecundius, neque me in eum locum demitterem, vnde nullum planè exitum viderem. Sed, quoniam hæc ita se habent, contendo, vincendum esse animum, doloríque acriter obsistendum. siue enim nosmetipsos, siue amicos, siue vulgi opinionem cogitemus, id nobis sine vlla dubitatione faciendum est: vt, si ad mortuos ipsos animum traducamus, qui possimus existimare, gratum illis fore, quòd nimio

mio dolore cruciemur? præsertim cùm ex eo nihil ad illos vtilitatis, sed permultum ad nos dedecoris, atque incommodi permanet. Quid igitur eos ipsos à nobis optare, atque expetere arbitremur? nihil sanè, nisi vt eos illustri memoria, ac recordatione decoremus. Nemo me lacrymis decoret, ait Ennius; cur? quia volito viuus per ora virûm. quid igitur est causæ, cur fletum lacrymásque recuset? nimirum ea gloria, quam se adhuc viuentem assecutum esse confidebat. eandem igitur ob causam nostrum quoque luctum mortuis ingratum molestúmque fore suspicemur, nec aliud eos à nobis quidquam flagitare credamus, quàm, vt id ipsum illis, quo maximè delectamur, tribuamus. hæc autem gloria est, & assidua illorum virtutis recordatio. quam si sermone, laudationéque nostra immortalem efficere liceat, hoc vno de mortuis nos vel optimè meritos existimare possemus. Quid quòd eum, qui sic doleat, vt recreari confirmarique non possit, ne diuinum quidem numen horrere, sapientissimi homines prodiderunt? impium autem est, quibus debemus omnia, iis pessimam referre gratiam. contrà verò, qui deorum voluntati paruerunt, nihilque se, quod ab illis vltro daretur, molestè ferre declarauerunt, eos non solùm viuentes præcipua laude ornauit antiquitas, sed etiam è vita egressos perpetuo coluit honore. idq; eò studiosius, ac libentius, si quos intellexit cum Deorum cultu exercita-

exercitationem virtutis, & præcipuam in mortales beneficentiam, coniunxisse. Scitè profectò, vt cætera fermè omnia. quid enim maiori laude dignum, ex omnibus rebus humanis commemorare possimus, quàm eum, qui vitam ducat cum virtute coniunctam, ad Deorum cultum atque honorem, perpetuum in homines studium ac pietatem aggregare? nec quidpiam tantulum modò in eius animo existere, quod non vel pietati, vel humanitati, vel denique virtuti sit consentaneum? Nec aliam sanè ob caussam perturbari omnem vitam errore insciticque videmus, nisi quòd, qua in hominis vita præcipua esse deberent, pietas erga deos, in homines beneficentia, virtus in ingeniis ac moribus, ea ferè omnia negliguntur. eadémque ratione qua maximè vitare deberemus, ea studiosè expetimus, cœcóque impetu ferimur ad illa, quibus vita nostra planè fera, atque immanis efficitur. ex hoc fonte cupiditates insatiabiles exoriuntur, quibus non modò singulos homines, sed totas familias, & vniuersas funditus euersas ciuitates videmus; præterea seditiones, insidiæ, discordiæ, rerúmque, & hominum clades, & interitus. ex his etiam incredibiles dolores emanant, quibus perturbari vitam, neque solùm insuauem, sed acerbissimam effici necesse est. quod contrà probis virtutémque amantibus accidit, nam diuinæ voluntati obtemperantes, nihil in se ipsis, sed in ea se ipsos, ac sua ponunt, & locant omnia: neminem

neminem lædant: omnes liberalitate, benignitate, charitate amplectuntur: nulla re cruciantur: nihil appetunt, omnium vitiorum fracto impetu, cupiditatúmque radicibus ex animo penitus euulsis. Num igitur eos, qui ita vixerunt, vt sibi iucundi, diis grati, hominibus fructuosissimi extiterint, diuinis honoribus iure dignos maiores nostri censuerunt? eósque cum diis immortalibus æuum agere sapientissimus poeta nõ immerito cecinit. Non tamen iccirco, quòd eorum corpora in cœlum perlata, credere sapienter quisquam possit, quod quia natura non patitur, vt, quod è terra est, alibi, quàm in terra maneat, ne credi quidem debeat, necesse est, sed quòd eorum animi, tanquam hominum de Diis immortalibus humanóque genere optimè meritorum, in cœlum putentur elati. quod de Romulo, Vrbis nostræ conditore, memoriæ proditum accepimus: quem singulare in genus hominum collatum munus tam præclaræ vrbis condendæ, in Deorum numero collocauit. idque eo tempore, quo literis, & doctrinis homines exculti facilè fictum à germano, verum à falso secernebant: vt credi non possit, quidquam illis persuaderi potuisse, quod vllam ficti, aut falsi imaginem præ se ferret. sed quòd ille mortalis, eximia virtutis ac beneficentiæ gloria, consecutus est, vt non solùm immortalis, sed Deus iudicaretur: id ipsum aliis etiam tributũ esse, vt inter Deos recepti putarentur,

cùm excessissent è vita, annales veterum loquuntur, quod & apud Græcos prius contigit, & indè fortasse ad nostros permanauit. nam & Hercules, & Liber fratres Tyndaridæ, & fœminæ plurimæ, quibus nunc inter deos locus esse præcipuus creditur, & hominibus nati, & homines fuerunt. Sed, quòd virtute præstiterunt, &, vt cæteris ad rectè viuendum, benéque merendum prælucerent, laborauerunt, ideò eos hominum fama, beneficiorum memor, in confessu, concilióque cœlestium collocauit, atque ipsos, quos vocamus maiorum gentium Deos, aliósque quamplurimos, quos in Deorum numerum retulimus, hinc à nobis egressos, & in cœlum profectos, facillimum erit agnoscere. Maximum verò argumentum est, quod de illis credimus, id esse verissimum, quòd & tantus tot sæculorum, doctissimorúmque hominum consensus veritatis vox ipsa esse videtur: & quòd tantæ, támque præclaræ virtuti, quèm alium verè congruentem locum tribuere oporteat, non sanè reperies. quis est autem tam demens, vt, quos innocentia, liberalitate, & singulari quadam ac præcipua virtute diis proximos intelligat, iis seiunctum à Diis tribuendum locũ censeat? &, cùm hominis animus terrena respuat, ad supera semper feratur: qui non solùm tacito naturæ impulsu, sed voluntate réque ipsa vt quàm maximè cœlestibus similes essent, præstiterunt, eos licebitne cœlo esse priuatos? Mihi

verò

Verò eò iustius in cœlo collocari videntur, quò clarior eorum inter homines vel eluxit liberalitas, vel virtus enituit. quis enim Hercule fortior? quis prudentior? quis ab omni cupiditate remotior? quos ille labores, vt fortiter ageret, & hominibus prodesset, suscepit, & pertulit? aut quid non doloris, & calamitatis exhausit? quis ergo hunc cœlo excludi patiatur, cùm eius virtutis sempiterna gloria, & laudis patuerit immortalitas? eadémque ceterorum conditio est: quorum alius alio genere vitutis, omnes summis, & singularibus vel in ipsos deos, vel in homines meritis præstiterunt. itaque tam egregiis exiuiisque factis non infixas plumbo statuas, non arescentes triumphorum coronas, satis diuturna persoluere posse præmia iudicatum est, sed florentiora, stabiliorâque munera quæsita sunt, quibus ornarentur ij, qui virtutem, honestatem, gloriam, otio libidini, voluptati, vitæ denique prætulissent. támque id æquum est, quam illud, de eorum maximeque probandum, nõ eadem improbis sedes, quas bonis, atque integris, post mortem esse propositas. intellexerunt enim ex maioribus nostris complures, qui sapientiæ præstiterunt, cùm in Diis æquitas præcipuè vigeat, eáque in eorum gubernatione appareat maximè, fieri non posse, quin nequitiam scelerâque auersentur, quique ea in vita exercuerunt, eos à se ipsis longissimè seiungant. quod in vulgus edi verúmq; existimari, nõ mo-

do rationi conueniens, sed vtile quoque imprimis est futurum. nam, si quid in hominum animis pietatis, si quid religionis inerit, certè ob hanc potissimum caussam se à flagitiis, ac facinoribus abstinebunt, quod impios, ac nefarios homines à deorum concilio, ac societate arceri iudicabunt. Nec enim omnibus iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patere. nam vitiis, & sceleribus contaminatos, deprimi in tenebras, atque in cœno iacere docuerũt. castos autẽ animos, puros, integros, incorruptos, bonis etiã studiis atq; artibus expolitos, leni quodã, ac facili lapsu ad deos, id est naturã, sui similem, peruolare. quod si ita est, certè nobis quantùm conniti animo possumus, quantùm diligentia consequi, contendendũ atque elaborandum est, vt ne ab iis segregemur, quorum est proprium vita frui sempiterna, ac beata. quod efficere qui voluerit (omnes autem velle debebunt, qui seipsos diligere, conuenienterque naturæ volent viuere) nunquam committet, vt, quæ cæteris exitiosa fore crediderit, ea ipse persequatur. neque enim in spem venire poterit, aut ignoraturos esse Deos quæ ipse agat, cùm diuinam naturam nihil præterire credibile sit, aut illa probaturos, à quibus non modò Dii, sed etiam sani homines abhorreant. quid enim turpius libidine; quid tetrius auaritia; quid detestabilius crudelitate; quæ quamuis in hominibus aliquando existant, tamen

uem ab hominis natura tam aliena sunt, quàm humanum illud erit, si omnia nobis bona omniáque commoda expetamus, atque in hoc comprimenda sunt cupiditates, quibus trahimur persæpe ad ea, quæ virtuti aduersantur. quod facillimè perficies, qui tam glorioſi facinoris exitum secum ipse assiduè cogitabit. tantáque est huius cogitationis suauitas, vt, quod libenter, alacritérque agimus, etiam sine labore peragamus, idque in præstantibus, laudísque appetentibus hominibus, facilè cernitur. quorum tanta esse solet vel in obeundis prælijs, vel in agendis causſis, vel in contentionibus pro Repu. suscipiendis alacritas, tantáque virtus, vt quod in iis rebus periculi aut laboris est, aut non sentiant, aut pro nihilo ducant. magnum enim est contendentis, & ad gloriam anhelantis animi fomentum, magnum solatium, spes futura, ac propinqua siue vtilitatis, siue gloriæ. neque id solùm in magnis, sed etiam in leuioribus laboribus, ac studijs. quot enim cursus, quos venatio delectat, eos quamuis de via fessos, ac pene exanimes videas, nunquam tamen minus alacres, minúsque concitatos animaduertas. Iam, honorum cupiditas quid non in nostra ciuitate laboris, quid non sollicitudinis, negotiíque facessit? quotus tamen quisque est, qui se vel labore defatigatum, vel prensationis molestia, cuiúque confectum audeat dicere? sic, quorum oculos virtutis splendor occupauit, gloriaque

riæque studium animos deleniuit, ij nec laborem sentiunt, &, si tantus est, vt aliquando erumpat, eo tamen non magnopere mouentur, toti enim in eo sunt, vt prosint patriæ, immortalémque sibi nominis memoriam comparent. quam si quis negligendam ducat, omnemque hominis felicitatem rectè factorum conscientia metiri velit, is certè diuinos honores, qui claris viris tribui consueuerunt, nunquā negliget. etenim de Diis ipsis, qui eosdem sibi honores asciuerunt, pessimè iudicasse videretur. tanta autem eorum qui huiusmodi consuetudine delectati sunt, & sapientia, & æquitas agnoscitur, vt dubitari non possit, quin, ipsi quod egerunt, à certa ratione proficiscatur. quales numerare Lacedæmonas possumus, clarissimos, & fortissimos viros, qui ciues suos, mortem pro patria obeuntes, diuinis honoribus afficere solebant. Quid verò illæ, omnis planè doctrinæ, omnísque sapientiæ parentes Athenæ? nónne Codrum Regem suum, ob pietatem in patriam, meritáque illa, quibus excelluit, magno consensu in Deos retulerunt? Atque haud scio an rectè senserint viri doctissimi, quorum ea fuit opinio, viros claros, & fortes iccirco deorum immortalium honore consecratos, vt incitaretur virtus acriùs, & acuerentur vehementiùs ad obeunda pericula qui patriæ amore, studióque tenebantur. vera enim virtutis merces gloria est, nec quidquam est aliud, quo magis ad

rectè,

vellè, honestèque agendum præstantis animi homines incendantur. quod optimè agnouit, ac diuinissimè retinuit, omnium literarum præclara custos, & altrix Græcia: quæ multos habet virtutis gratia factos ex hominibus Deos. quorum alios fatentur nouos: alios multis iam seculis receptos in cœlum, consecratósque contendunt. quàm multi autem sint, qui recondita eorum scrutantur literas, nosse fortasse possunt. Neque verò hæc à me ideò copiosius disputantur, quod eos temerè, neque satis consideratè tam multos consecratos esse credi velim: cùm eos ipse quoque venerer, decorúmque loco habendos putem: sed potius, cùm tot apud omnes penè gentes immortalitate, diuiníque honoribus affectos reperiantur, vt exacuam bonorum mentes ad eā promerēda, quæ sapientium iudicio ducūtur amplissima. nihil enim præstantius aut beatius accidere homini potest, quàm eo loco donari, in quē vt ascenderent Vrbis nostræ conditores, nullum periculum, nullum laborem, nullum denique certamen pretermiserunt. ac, si primata vtilitatis, & commodi habenda ratio est, nullam aliam expetere, aut optare vir sapiens, & eruditus, præter hanc vnam, debet. Templa verò publicè vota, & dedicata, quantum in vulgus dignitatis, quantum habent gloriæ? cùm omnes, qui Deos illos, quibus Templa voentur, publicè colunt, fateri cogantur, & fuisse homines, & ad Deos, diui-

nósque honores, vna virtute fretos ascendisse. Nec mirandum est, Deos illos publicè coli, eorúmque delubra, & Templa augustè, sanctéque exornari, qui vel patribus nati sunt diis, vel matribus. nam, quemadmodum eorum cultus & sanctus, & religiosus est, maximéque pietati atque aequitati consentaneus, sic admirationis, aut dubitationis nihil habet. totus enim ex natura oritur: vt iure ipsa natura, qui Deo satus, vel Dea edtus procreatúsque sit, deus esse debeat. at verò, qui homine patre, vel mortali matre natus est, hunc esse Deum, & magnum quiddam videri potest, & dubitandi occasionem, nec fortasse ineptam, multis afferre solet. non enim, si eximius talium virorum virtuti tribuatur honos, quin id iure fiat, aut dubitare, aut negare quisquam potest: sed, quòd tantam virtutis esse vim velimus, vt vel natura ipsa eius vnius ope immutetur, hoc illud est, de quo quaerere doctiores viri non immerito soleant, quibus ita responsum est, non immutari virtute naturam; nec enim id, sine priorìs naturae corruptione, posse euenire: sed, eadem in illis manente natura, euolare animum ad deos, & in eorum adscribi concilium, cùm immortalis sit, & immortalitatis diuinae particeps: corpus autem, suapte natura mortale, manere in terra, quódque terrenum est, nullo pacto suam exuere posse naturam, vt alienã induat. quamobrem enim hac ipse quaestio perobscura videri so-

leat,

leas, nec omnino proclives, aut facilem habeat explicatu; tamen, nisi auctoritatibus contra rationem pugnetur, non incommodè, opinor, à nobis exposita censeri potest. Et quoniam, quæ in hoc genere præcipua, cognitúque digna sunt, persequimur omnia, (volumus quidem certè) prætereundum non est, quales, quámque multæ virtutes, erudiendorum hominum gratia, sint honore deorum immortalium consecratæ. cuius rei finis est, publica utilitas, vt, quo honore virtutes ipsas decoratas videant, eundem se consecuturos esse homines sperent, si iisdem virtutibus excellant. quo in genere multum boni est in imitatione. libenter enim ea imitantur, & persequuntur multi, ex quibus alios illa eadem, quæ ipsi appetunt, consecutos vident. atque ex eo plerunque accidit, vt multis in rebus, quas antea ne cogitauerant quidem, cùm ad clarorum virorum imitationem se contulerint, multorum vigeat industria. quæ cùm paulò manauit latiùs, quantos progressus, quantáque acquirat incrementa, nihil necesse arbitror commemorare. constat enim inter omnes, quæ præclara ducuntur, ea fere omnia à tenuibus, initiis sumpsisse exordium. quod paulatim, imitatione pragrediente confirmatum, ita increbuit, vt ne augeri quidem, aut exaggerari magis posset. quod si vlla in re gratum nobis atque optatum esse debet, certè in complectendis prosequendisque virtutibus non video, quid

esse possit optatius. siquidē ex his informatio pendet, educatióque vitæ; quæ cùm rectè instituitur, atq; excolitur, incredibile dictu est, quantos, quamq; vberes iustitiæ, integritatis, omnisque amplissimæ laudis fructus afferat. Sed, cùm virtutes multæ meritò colantur, quòd & ipsæ cultu dignæ sint, & multæ ab iis ad vniuersum genus hominum vtilitates proueniant: quid sit, cur bestiæ quoque ipsæ ab Ægyptiis fermè omnes consecratæ sint, scire sanè velim. sit Piscis in cultu, ac Deorum opinione apud Syros, homines nec tanta ingenij acie præditos, nec tantis doctrinarum præsidiis instructos, vt hæc, inepta, ridiculáque esse, possint agnoscere. Ægyptij verò, omnibus affluentes eruditionis, & scientiæ laudibus, quo modo in tam inanem, támque absurdam delabi opinionem potuerint, equidem intelligere vix possum. quid enim? an boues, canes, lupos, feles, pisces in Deorum numero habebimus? & quos nobis natura præsidij, auxiliíque caussa animantes genuit, eos per inscitiam Deos iudicabimus? quibus nihil fœdius, obscenius, lutulentius ne natura quidem ipsa viderit. Etiámne animaliū monstra illa, à quibus hominū generi præcipua incommoda inferuntur, crocodilos, aspidas, serpentes, cæteras feras, & immanes belluas, in Deorum numerū referemus? quid erit aliud, naturam inuertere, & imà summis, summa infimis cōmutare? & cur tantam in his imperitiam, barbariámque agnos-

noſcamus, tamen ne iſta penitus inania pertinaciter defendemus? Eadémq; inſcitia cœpas, allia, fructus cæteros, qui oriuntur è terra, in Deorũ numero repoſuit Ægyptus. quæ haud ſcio, cur longiori oratione refellere ſit neceſſe. incredibilis eſt enim eorũ abſurditas, vt nulla eſſe poſſit aut pertinacia, aut imperitia tanta, quæ nõ iſta aſpernetur atq; refugiat. Imbres autẽ, nimbi, procellæ, ſi à noſtris conſecrata ſunt, id antiquiſſimis Populi Rom. ritibus, ac cœremoniis receptũ, & confirmatũ eſt. quæ tolli, aut perturbari, cùm & ſatis firmatione nitantur, & vſu iam ipſo confirmata, & approbata ſint, ſine nefario ſcelere non poſſunt. Graciã verò, quã paulò antè laudibus ornauimus, hoc loco non ſanè laudare poſſumus, qua Cupidines, & Amores ſatis audacter, & temerè in Gymnaſiis edibuſq; publicis cõſecrarit. quid enim Cupidini, aut Amoribus cũ Gymnaſiis? aut, quid ea conſecratio vel ad conſiderandum, vel ad imitandũ afferre potuit honeſtatis, aut boni? nihil enim temerarium, nihil inſipiens in Deorum conſecratione eſſe debet, nec, quod vllam vel leuiſſimam aut turpitudinis, aut vllius omnino imprudentiæ ſuſpicionem afferat. quales videri poſſunt eorum conſecrationes, quorum in rebus probitati, pudoríque contrariis numen eſſe, potentiáque creditur. Qui ergo ad hominum vitam vel adiuuandam vel excolendam, atque exornandam aliquid attulerunt, quíque virtu-

virtutibus, rerúmque gestarum gloria præstiterunt, eos nemo dubitet, iure deos habitos, diuinóque cultu affectos esse. Neque ego vllo pacto auderem hoc primus prodere. non enim tam studiosè quæ laudari possunt, appeto, quàm reformidare ea soleo, ex quibus possit aliquid vel leuioris culpæ redundare. Cùm verò & mares, & fœminas complures in Deorum numero esse videamus, & eorum in vrbibus, atque agris augustissima templa veneremur: assentiamur eorum sapientiæ, quorum ingeniis, & inuentis omnem vitam legibus, & institutis excultam, constitutámque habemus. tantis enim ducibus aberrare non possumus, nec à nobis, sed ab illis ipsis, quos sequimur, rei tam iustæ ac debitæ ratio reposcetur. iure enim fecisse putandi sunt, qui ne quem virum, aut fœminam præclarè meritam debito honore spoliarent, eorum memoriam sanctam venerandámque esse voluerunt. nos autem iniustè ageremus, si, quos pari cultu venerationéque dignos cognouimus, eos pateremur silentio præteriri. Neque hoc de te vna, mea Tullia, dictum volumus, cuius exstabunt virtutis, prudentiæ, doctrinæ, continentiæ, ad omnem æternitatem impressa vestigia, sed de iis omnibus, quos tali honore dignos aut ipsi vidimus, aut futuro tempore posteritas intuebitur. Nunc autem de te loquar, quam non ego amissam, aut mihi penitus ademptam, velim dicere: cùm illucescat menti

meæ

mea quotidie magis præclarissima nominis tui, tuarumque virtutum gloria. vigebit autem memoria, quamdiu monumenta exstabunt illa, quibus eximia consignata sunt tam excelsa laudis testimonia: quæ sempiterna fore, cùm præstantissima sint, plane confidere debemus. Tibi igitur nunquam me debitum persoluisse officium putabo, nisi de me optimè meritam, quem eximiè coluisti, ac de patria, quam semper ornasti, supremo honore decorauero. Id autem facilè consequar, cùm is locus, quem tibi delegi, sempiternam habiturus sit religionem. nostra verò si qua erit ex ea re consolatio, quæ magna certè erit: aut, si qua laus ex paterna pietate, mihi certè iucundissima acciderit. nihil enim aliud vel audire, vel memoria repetere libentius possum, quàm me in eam, quam summè dilexerim, summèque diligendam merito suo censuerim, quam maximè piam, gratumque esse. cùm præsertim in alienos, quia de se optimè erant meriti, tam prolixos liberalesque sese, & maiores nostri, & exteri præbuerint. Quòd si vllum vnquam animal consecrandum fuit, qualia multa consecrauerunt Ægyptij, quod nullum profectò fuit: si Cadmi, aut Amphitryonis progenies, aut Tyndari in cœlum tollenda fama fuit: huic idem honos certè dicandus est. quod quidem faciam, téque omnium optimam doctissimámque, approbantibus diis immortalibus ipsis, in eorum cœtu locatam,

ad

ad opinionem omnium mortalium consecrabo. Tu ergo in eo ipso fano, quod ad nominis tui memoriam, ac cultum, votum dedicatúmque est, & laudari te, & coli senties. maximè autem letaberis in eo, quòd & eum tibi, quem maximè debui, honorem persoluerim, & me simul iniquissimo fortunæ imperio penitus exsoluerim. nosti enim, quam semper alacri fortique animo cunctis casibus restiterim: vt ne me quidem, pulsum patria, emúnque planè dignitate spoliatum, tam acri impetu frangere, ac deijcere fortuna potuerit. Cum inimicis autem quanta contentione decertauerim, quaque mea fuerit in iis refutandis, frangendísque virtus, & constantia, norunt omnes, qui varios ciuitatis nostræ casus curiosè notauerunt. Cúm verò, Tullia, te mihi extremo loco fortuna ademisset, tum equidem intellexi, quantum illa in rebus posset humanis, quantáque aduersus meipsum vi, ac potestate niteretur. itaque nihil habui, quod dicerem, nisi, cedo, & manum tollo, cum tam graui accepto vulnere, planè dolore perculsus, atque afflictus essem. Nunc autem & præceptis sapientiæ aduersus omnem fortunæ vim confirmatus, &, te consecrata, in cœlúmque recepta, tanta affectus voluptate, ac lætitia, quantam animo capere maximam possum; exsultare planè videor, victorque de fortuna, ac de omni prorsus dolore triumpho. Tu ergo, quando me insigni, & excellenti

cellenti tuarum laude, memoriáque virtutum, tam præclarè inuisti, nunc ab hominibus seiuncta, non me deserens, sed aliquando respectans, perduc eò, vbi tua tandem collocutione conspectúque fruar: vt & parenti tui amantissimo, quam potissimùm optare debes, gratiam referas, & ego multò mihi gratiorem, multóque iucundiorem congressum nostrum futurum intelligam, quàm insuauis, & acerbus digressus fuit.

FINIS.